Ewoud Sanders

Jemig de. pemig!

De invloed van
Van Kooten en De Bie
op het Nederlands

Het Taalfonds

Positivo
Regelneef
Doemdenken
en wel hierom
samen voor ons eigen...

In de afgelopen decennia hebben Kees van Kooten en Wim de Bie maar liefst vijftig woorden, uitdrukkingen en soortnamen aan onze taal toegevoegd. Dat is een ongeëvenaarde prestatie. Dit boekje, dat met medewerking van Van Kooten en De Bie tot stand is gekomen, vertelt het verhaal achter deze woorden, uitdrukkingen en typetjes. Het laat nauwkeurig zien hoe ze zijn ontstaan en hoe ze op eigen houtje voortleven. En het geeft antwoord op vragen als: hoe kan het dat Van Kooten en De Bie zoveel invloed op onze taal hebben gehad? Welke typetjes leverden de meeste woorden op? En: voor welke sketch werden Van Kooten en De Bie verhoord door de Hilversumse politie?

Ewoud Sanders (1958) is taalhistoricus en journalist. Hij is vaste medewerker van onder meer *NRC Handelsblad* en *Onze Taal* en heeft verschillende taalboeken op zijn naam staan, zoals het *Eponiemenwoordenboek*, het *Geoniemenwoordenboek* en het *Borrelwoordenboek*. Samen met Rob Tempelaars schreef hij onlangs *Krijg de vinkentering! 1001 Nederlandse en Vlaamse verwensingen*.

ISBN 90-254-1375-7

9 789025 413750

UITGEVERIJ CONTACT

Jemig de pemig!

Jemig de pemig!

Ewoud Sanders

De invloed van Van Kooten en De Bie
op het Nederlands

Met een *Woord vooraf*
door Henk van Gelder

1999
Uitgeverij Contact
Amsterdam/Antwerpen

Eerste druk maart 1999
Tweede druk maart 1999

© 1999 Ewoud Sanders
© 1999 Woord vooraf Henk van Gelder
Eindredactie Jaap Engelsman
Omslagontwerp ARTGRAFICA
Foto omslag Roel Bazen
Typografie Sander Pinkse Boekproductie

ISBN 90 254 1375 7
D/1999/0108/549
NUGI 943/925

Inhoud

Woord vooraf door Henk van Gelder 9
Inleiding 17
Verantwoording 29
De taal van Van Kooten en De Bie 31
Bijvoegsels
– De taal van Van Kooten en De Bie chronologisch 139
– Welke typetjes waren het productiefst? 140
– Top-tien 141
– Wel of niet door Van Kooten en De Bie bedacht 141
Bronnen en overige geraadpleegde literatuur 143
Register 153

Toen Akkermans onverschrokken mijn actualiteitenuur binnenwandelde, werd opnieuw onderstreept hóe ingrijpend het duo Van Kooten en De Bie de tijdgeest van de Nederlandse maatschappij al jaren beïnvloedt. Die twee hebben ons taalgebruik beslissend verrijkt.

Loek Zonneveld, in: Martin van Amerongen en René Zwaap (red.) Van Kooten & De Bie *(1992), p. 62*

De taal is een levend organisme en altijd in beweging en woorden zijn maar woorden.

Dr. E.I. Kipping, neerlandicus, in: Humo *10-8-1998, p. 12*

U bent een jatter en een snaaier, meneer! U gapt de geest die mij toebehoort. Journalisten vormen een legitieme tak van de penose. Schoftentuig!

Walter de Rochebrune, in: Wim de Bie Schoftentuig *(1988), p. 30*

Woord vooraf

door Henk van Gelder

'Ik stel voor dat we bij het begin beginnen', suggereerde Kees van Kooten. 'Negentiennegenenvijftig.' [9]
'Ja, daar heb je het alweer', riposteerde Wim de Bie. 'Dat dreigt meteen al verschrikkelijk vervelend te worden. Stel je nou toch voor dat je iemand in een boek hoort vertellen dat hij op de Middelbare School iemand anders heeft ontmoet en dat die twee mensen toen cabaret of zo zijn gaan doen. Nee, dat zie ik niet zitten hoor...'

En zo botst het voornemen hun carrière globaal in kaart te brengen, reeds in de aanhef van dit hoofdstuk op een dialoogje dat de heren zelf opnamen in hun debuutboek *Lachen is gezond*, een in 1970 in kleine oplage verschenen bundel teksten en quasi-realistische gedachtewisselingen, waarvan de helft destijds moest worden verramsjt wegens gebrek aan kopers. Het wordt de geschiedschrijver zodoende niet gemakkelijk gemaakt; bij alles wat hij over hun verleden te berde wil brengen, voelt hij zich door zijn twee hoofdpersonen over de schouder gekeken. Nog voordat hij zijn verhaal tot een redelijk einde heeft gebracht, hebben zij het al geparodieerd.

Niettemin kan een bijdrage als deze, in een boekje over de invloed van Van Kooten en De Bie op de Nederlandse taal, niet voorbijgaan aan hun verleden. Het kan niet anders of in hun Haagse jongensjaren – in de Parsifalstraat en de Vreeswijkstraat – moet hun eigen omgang met de taal zijn begonnen. Daar hebben Willem Philippe de Bie (17 mei 1939) en Cornelis Reinier van Kooten (10 augustus 1941) voor het eerst geluisterd naar de woorden die om hen heen werden gesproken, en daar hebben ze zelf voor het eerst beproefd hoe het was om dat – al of niet ironisch – na te doen. Vele jaren later beschreef Kees van Kooten, in zijn boek *Hedonia* (1984), hoe hij tegen zijn dochtertje het woord *zodoende* gebruikt en hoe zij dat dan opzettelijk tot *dozoende* verhaspelt, 'want ze is nu op de leeftijd dat ze probeert of er aan de achterkant van de woorden ook nog wat te lachen

valt'. Mooier laat het zich nauwelijks formuleren. Zo moet het ook voor henzelf begonnen zijn.

Van Kooten, die van hen tweeën verreweg de meest autobiografische schrijver is, maakte elders in *Hedonia* melding van zijn eigen
[10] eerste pogingen in die richting. Hij speelde met woorden door woordspelingen te maken en verzamelde ze in een speciaal woordspelingenschrift, 'met Cahier op het omslag, waar ik Cadaar van heb gemaakt'. Huwelijksproblemen: Heiratsels. Stoppen met roken: tabakzeil halen. Broek op afbetaling: pofbroek. Een sollicitatiebrief: Jobstijding.

En toen ze op het Dalton-lyceum hun tweede cabaretprogramma maakten, onder de woordspelige titel *Te hooi en te grap*, was dat volgens Wim de Bie 'een extract van ons marmerkaft-cahier, je weet wel – het schrift met de tienduizend alfabetisch gerangschikte woordspelingen'. De vraag is alleen of ze al die woordspelingen toen nog gewoon als grappen te berde brachten, of dat er toen ook al sprake was van het dubbele-bodem-procédé: dit is een woordspeling, maar omdat de woordspeling eigenlijk een gruwelijk genre is, brengen wij flauwe woordspelingen als parodie op flauwe woordspelingen en pas daardoor worden ze leuk.

Nog eerder, in 1959, drongen Van Kooten en De Bie alle twee met een gedicht uit de schoolkrant *Daltonklanken* door tot een commissie van illustere letterkundigen die voor de Haagse uitgeverij Nijgh & Van Ditmar een selectie maakten uit de Nederlandse schoolkranten van het voorafgaande jaar. In het boekje *Een 10 voor de 10-ers* prijkt hun prille puberpoëzie tussen korte verhalen van Maan Kneepkens (nu lid van de Rotterdamse gemeenteraad) en Annemarieke Oster (hun latere Hadimassa-collega), en een gedicht van Wim van Kooten (alias Joost de Draayer). Wat ze schreven, was puur Vijftigers-epigonisme – vast en zeker serieus bedoeld, al ontbreekt ook hier enig taalplezier niet.

In de hoofdletterloze stijl die bij het genre paste, begint het gedicht *Geef het nu maar toe* van Kees van Kooten: 'ons strijden met / stilverdrietvogels / defilee / goeieouwetijdzeggers / zinloos...' En ergens in *Manessier* van Wim de Bie heet het: '...in februari haarlemt het donker / bijten huizen de spits / af is de pijn van de doorn / de pijndoorn

van jezus de schilder...' Het is wars van woordspelingen, maar woordspeels was het wel.

Nog tijdens hun schooltijd ontstond ook in de kleine vriendenkring waartoe ze behoorden, het parodiërende spreken in clichés. Eerst nog met veel nadruk en een komisch bedoelde gelaatsuitdrukking: 'Het wil nog maar niet zomeren!' En gaandeweg steeds achtelozer, in de sfeer van ons-kent-ons: wij weten onder elkaar wat wij ermee bedoelen, wij kunnen zulke vreselijke uitdrukkingen in de mond nemen, omdat we van elkaar weten dat we ze vreselijk vinden. Natuurlijk worden ook in veel andere vriendenkringen eigen woorden en uitdrukkingen gebezigd, maar de extra attractie van de clichétaal was, dat de spreker impliceerde te smiespelen om het obligate taalgebruik van de buitenwereld. 'Ja, ja, het is me wat', zei hij bijvoorbeeld. Of, in de sector ranzige woordspelingen: 'Hoe meer een vrouw uittrekt, hoe meer ze aantrekt.' [11]

Na hun eindexamen konden Van Kooten en De Bie niets anders verzinnen dan leraar Nederlands te worden, hetgeen inhield dat ze Nederlands moesten gaan studeren. Geen haar op hun hoofd dacht aan een op humor gebaseerde loopbaan. 'Dat was allemaal zo ver weg als de Olympus zelf', zei Van Kooten in Humo. 'Geen moment heb ik eraan gedacht dat ik er mijn beroep van zou kunnen maken.'

Wim de Bie was de eerste die een uitweg vond. In de krant las hij een oproep: deelnemers gevraagd voor een kleinkunstcursus van de Nederlandse Radio Unie. Hij deed toelatingsexamen, mocht meedoen en ontving op 30 mei 1963 zijn diploma, gesigneerd door de radiocoryfeeën Johan Bodegraven, Jan de Cler, Alex de Haas, Cor Lemaire en Dogi Rugani, die zijn docenten waren geweest. Volgens hun aantekening was hij meer geschikt voor 'de creatieve kant van het vak' (schrijven, productie, regie) dan als uitvoerend kleinkunstenaar. Maar gediplomeerd was hij nu wel.

Door een collega werd VARA-radioproducer Co de Kloet getipt dat er onder die jongeren twee talentvolle types waren: Jan Fillekers en Wim de Bie. Eerst belde hij Fillekers, die echter al door de NCRV was aangetrokken. Daarop nam hij Wim de Bie in vaste dienst. Diens eerste opdracht was een vernieuwingsoperatie bij het zaterdagmiddagprogramma voor jongeren. Het kreeg de nieuwe naam Uitlaat.

Intussen trachtte Kees van Kooten aan de studie te ontkomen door copywriter te worden. Zijn eerste proefopdracht peuterde hij in 1960 los bij het kleine Haagse reclamebureau Arc's: het verzinnen van een swingende naam voor de nieuwe jongerenkelder van de
[12] bekende grammofoonplatenwinkel Caminada aan de Plaats. Hij verzon de ene na de andere, geheel in woordspelingenstijl: het Popularium, Jong Gedraaid, Huis van Plaatplezier, het Swingding, de Plato, Popshop. Die laatste vond hij de beste, die was helemaal van deze tijd. Maar na die naam te hebben ingeleverd, hoorde hij er niets meer van. Tot hij op een dag langs Caminada kwam en aan de gevel een groot bord zag hangen met een pijl naar beneden en de tekst: Disco-Kelder.

Niettemin lukte het hem beroepshalve in de reclame te komen. 'Kees schudde aan de lopende band hele gladde zinnetjes en woordspelinkjes uit z'n mouw', zei een collega uit die tijd later tegen het weekblad *De Tijd*. 'Het ging hem heel gemakkelijk af. Hij kwam binnen, deed snel wat werk en dan zag je hem weer enigszins bezorgd vertrekken in z'n Fiat-Coupéetje. Hij zei altijd: ik vind het reclamewerk niet moeilijk, ik vind het alleen zo vreselijk vervelend. Het wás natuurlijk ook niks voor hem, het was veel te saai om niet vrij te kunnen schrijven wat hij wilde.' Zelf beaamde Van Kooten, in het literaire tijdschriftje *Hersenspinsels*, dat hij het uitsluitend om den brode deed: 'Zodra ik kon stoppen, ben ik weer gestopt.' Een van zijn reclamevondsten, voor de verf van Sikkens, is nog jarenlang in roulatie gebleven: 'Te kust en te kleur.'

Wim de Bie introduceerde bij Uitlaat de eerste verschijnselen van de Nieuwe Lulligheid, die in de verdere loop van de jaren zestig uitgroeide tot een ware rage. Het voorbeeld was al gegeven in de smalle kolommen van het literaire liefhebbersblad *Barbarber*: geïsoleerde stukjes tekst uit de werkelijkheid (een krant, een boodschappenbriefje), die buiten hun context op de lachspieren werkten. Op de radio liet De Bie gewone mensen in straatinterviews eindeloos doorzeveren over hun gewone of ongewone bezigheden – ongeveer zoals Jan Fillekers het tien jaar later bij de NCRV ging doen in het populaire programma Showroom. Dat was nooit eerder vertoond.

En hij deed nog iets anders: hij haalde Kees van Kooten binnen.

'Wim was bij de VARA in dienst gekomen,' aldus producer Co de Kloet, 'en die nam Kees mee. Dat ging eigenlijk vanzelf, opeens hadden we Kees er ook bij.'

Samen maakten ze van Uitlaat het enige radioprogramma dat anno 1964 de nieuwe geest van de jaren zestig weerspiegelde. Lang [13]
voordat het woord jeugdsentiment werd uitgevonden, verzonnen ze een serie herinneringen aan de jaren vijftig, en lang voordat Jan Wolkers en Godfried Bomans zich door de radio een week lang naar Rottumerplaat lieten verbannen, speelde Van Kooten al een verslaggever op een onbewoond eiland. En in die sfeer van Nieuwe Lulligheid pasten natuurlijk ook de Klisjeemannetjes, twee plat-Haagse mannetjes van onbestemde leeftijd die aan het biljart op lijzige toon platitudes uitwisselden. Zoals:

> 'Nou, die heb weer an een zijen draad gehangen.'
> 'Wie?'
> 'Moeder Vrede. Die heb weer mooi een week an een zijen draad gehangen. Maar ja, dat zijn we wel gewend van Moeder Vrede.'
> [...]
> 'Is dat nou echt zo moeilijk om een beetje in vrede met mekaar te reilen en te zeilen? Is dat nou zo moeilijk, dat we mekaar op z'n tijd weer 's een wang toesteken hè? Dat is toch zo makkelijk als een klontje, of ben ìk nou gek?'

en:

> 'Jan Soldaat zit met de kastanjes. Ja, de Hoge Heren zullen wel zorgen dat ze buiten schot blijven, die zitten in de paleizen op fluwelen knoppen te drukken, met een bos mooie wijven op d'r knieën. En zó'n buik van de champie. En Jan Soldaat, die wast ze eigen in z'n veldfles, die is al héél blij met een slokkie water in de woestijn, Jan Soldaat.'

Het zijn de clichés die ze vroeger in de vriendenkring bezigden, maar er is iets mee gebeurd: 'zo makkelijk als een klontje' is niet de vaste uitdrukking, en evenmin is het gebruikelijk iemand 'met de kastan-

jes' te laten zitten. Het is net niet helemaal correct geformuleerd, het zit er net iets naast, en zo ontstaat het komische effect.

Nog lang nadat Van Kooten en De Bie hun biljarters hadden afgedankt, bleef het grote publiek hen aanduiden als de Klisjeemannetjes. Het grote publiek is nu eenmaal traag – het spreekt tot op de dag van vandaag soms nog van Koot & Bie, terwijl ook die fase alweer twintig jaar voorbij is.

[14]

Hun televisiedebuut maakten ze eind 1965 met een Klisjeemannetjes-dialoog in het door Mies Bouwman gepresenteerde Mies en scène, en een jaar later doken ze met persiflages op popmuzikanten, luisterliedzangers en aanverwante types op in het jongerenprogramma Fanclub. Het werkterrein van de burgermansclichés werd uitgebreid met de gemeenplaatsen van radio en televisie en uit modieuze milieus. Zó begon bijvoorbeeld een nummer uit 1968, een persiflage op de luisterliedzangers en de zijige manier waarop die voor de radio vaak werden geïnterviewd: 'Hij is 29, hij schrijft z'n eigen teksten, hij staat middenin de krankzinnige wereld van vandaag, hij stáát voor zijn luisterliedjes en hij staat hier naast ons: Ampère Voltage...' (In treffende persoons- en bedrijfsnamen zijn ze trouwens altijd goed geweest: Mémien Holboog was een even karakteristieke naam als Maison Pretty Boy.)

In geschrifte leefde Kees van Kooten zich in die tijd uit in de *Treitertrends* die hij wekelijks in de *Haagse Post* schreef: puntgave persiflages op de moderne kletspraat van toen. Tegelijkertijd publiceerde Wim de Bie op de zaterdagse 'tienerpagina' in *Het Parool*, onder de titel *Dagboek van een vogel*, het relaas van een jongeman die voortdurend achter het net viste. Steeds als hij iets hips verzon, wás het al verzonnen. Steeds als hij met de laatste mode wilde meedoen, was er alweer een állerlaatste mode. En samen schreven ze in 1969, eveneens in *Het Parool*, de serie *De plannenmakers*, waarin een zekere Harry F. Kriele en Nico 'Bulle' van Berkel elkaar wekelijks bestookten met plannen voor iets nieuws – ook steeds net te laat.

In al die stukken was het bijpassende taalgebruik een essentieel onderdeel van de grap; ze wisten altijd precies welke woorden in die kringen werden gebruikt, en welke uitdrukkingen opgeld deden. In trefzekerheid deden ze daarin niet voor elkaar onder, al paste De Bie

al in *Dagboek van een vogel* de vorm toe waarin hij in zijn latere boeken zijn kracht zou vinden (het spel met quasi-echte documenten vol authentiek ogende formuleringen), terwijl Van Kooten het veel meer zocht in de virtuositeit van de sierschrijver – iemand die bijvoorbeeld, als hij in de bundel *Veertig* (1982) in Frankrijk verblijft, opeens meldt: [15]
'Het is drie uur min een kwart.'

Het hoogtepunt van krullentrekkerij en komische krompraat kwam op 6 november 1974. Na drie seizoenen in het mild-satirische VARA-programma Hadimassa en twee seizoenen van quasi-reportages in de VPRO-rubriek Het Gat van Nederland, die hun in 1974 hun eerste Nipkowschijf opleverden, kregen Van Kooten en De Bie bij de VPRO de kans in eigen beheer programma's te maken. Ze richtten daartoe het Simplisties Verbond op en presenteerden zich, met mattenklopper, als Heer Kooten en Heer Bie. Spoedig kortten ze die namen nog verder in, volgens het simplistische principe: Koot & Bie.

In de rolverdeling was Bie degene die de rechte lijn in het oog hield, en zich uitte in deftige verenigingstaal, terwijl Koot steeds grilliger taalpirouettes ten beste ging geven: 'Dames heren ook, onderweg naar de studio doorkruiste ik een klein jongetje dat staande hield en zei...' Geen zinswending was ten slotte meer veilig, alles ontspoorde. Een verklaring van Koot & Bie begon met de woorden: 'Het Simplisties Verbond, in vergadering bijtwee...' Ook in zijn columns, gebundeld in *Koot droomt zich af* en *Koot graaft zich autobio*, werden adembenemende taalkunsten uitgehaald. En in een bioscoopreclamefilmpje voor de Postgiro (1976) kwam Koot, sprekend over het gemak van betalingsopdrachten in een envelop die alleen maar moet worden dichtgeplakt, als vanzelf een rake slagzin voor de mond: 'Elke week alleen een beetje speek!'

Hoewel die klinkklare krompraat langzamerhand wel weer in beheersbare banen werd geleid, is het taalspektakel bij Van Kooten en De Bie nooit verflauwd. Het vernuft school trouwens ook in sommige programmatitels, met het volstrekt logisch lijkende Keek op de Week (vanaf najaar 1988) als hoogtepunt.

Dit is niet de plaats om de betekenis van hun uitzendingen en hun satirische rol in de Nederlandse samenleving – door de kleinkunstexpert Jacques Klöters omschreven als 'een komische keu-

ringsdienst van waren' – verder uit te werken. Hier gaat het over hun taal, en daarover is al genoeg te zeggen. Zoals zij in hun jongensjaren na-aapten wat ze om zich heen hoorden zeggen, zo heeft het Nederlandse volk hun taalgebruik nageaapt. Aanvankelijk gewoon om leuk
[16] te zijn, zoals duizenden landgenoten ook jarenlang leuk dachten te zijn door luidkeels 'pardon reeds' te roepen. Maar gaandeweg ook omdat de woorden en zegswijzen van Van Kooten en De Bie de enige logische woorden en zegswijzen uit de Nederlandse taal leken te zijn. Dat de bron in sommige gevallen zelfs is vergeten, is het grootste compliment dat men taalvernieuwers kan geven. En dat hun bijdrage aan ons spraakgebruik niet beperkt is gebleven tot één toevalstreffer (zoals het door een reclameman geïntroduceerde *frisdrank* en het door een journalist verzonnen *bromfiets*) blijkt onweerlegbaar uit de rest van dit boek.

Op zondagavond 22 maart 1998 hebben Van Kooten en De Bie een – voorlopig – eind gemaakt aan hun samenwerking op de televisie. 'Ik wou d'r eens een keertje mee stoppen,' zei Van Kooten. 'Ik wil mijn hoofd opruimen, en dat zal wel een tijdje gaan duren, want het is een ongelooflijke bende daar bovenin.' De Bie kondigde daarop aan dat hij 'nog geen zin had om te stoppen'. Hun laatste woord over deze kwestie suggereerde dat het geen afscheid voor eeuwig zou worden: 'Al worden Van Kooten en De Bie honderd jaar, zij gaan nooit uit elkaar.'

En dat is maar goed ook, want een goed nieuw woord is nooit weg.

Inleiding

Van Kooten en De Bie zijn altijd erg bescheiden geweest over hun televisiewerk. Het was satirisch commentaar op de actualiteit, meer niet. Men moest er niet te veel achter zoeken. Herhaaldelijk hebben zij gezegd: als er uiteindelijk vier of vijf klassieke sketches overblijven dan zijn wij al tevreden. Er is wel eens een boek aangekondigd met een selectie uit hun televisieteksten, maar in tweede instantie zagen zij hier toch vanaf. De houdbaarheid van actueel commentaar is nu eenmaal beperkt. [17]

Die vijf klassieke sketches zijn er allang – iedereen kan er wel een paar navertellen. Bovendien bleek er voldoende tijdloos materiaal te zijn voor vele uren videoband. Maar er is meer: de afgelopen decennia hebben Van Kooten en De Bie ongekend veel invloed op onze taal uitgeoefend. In dit boekje wordt voor het eerst duidelijk hoe groot die invloed tot nu toe is geweest.

Van Kooten en De Bie verschenen in 1965 voor het eerst op televisie. In 1998 lieten zij weten als duo voorlopig te stoppen. In de tussenliggende 33 jaar speelden zij zo'n vijfhonderd typetjes en lanceerden zij een onbekend aantal nieuwe woorden en uitdrukkingen. Van sommige daarvan was al bekend dat ze in de algemene taal waren terechtgekomen, van andere niet. In totaal zijn voor dit boekje ruim 120 woorden, uitdrukkingen en typetjes nagezocht op het Internet en in de digitale bestanden van een groot aantal kranten (zie de Verantwoording hierna). Van maar liefst vijftig woorden, uitdrukkingen en figuren kon worden aangetoond dat ze door Van Kooten en De Bie in onze taal zijn geïntroduceerd of een nieuwe impuls hebben gekregen. Dat wil zeggen dat ze worden gebruikt zonder nadere uitleg en zonder verwijzing naar hun makers of verbreiders. Dat is een ongeevenaarde prestatie. Ook Marten Toonder en Wim T. Schippers hebben relatief veel woorden en uitdrukkingen aan het Nederlands toegevoegd, maar van Toonder worden er nog maar een stuk of tien gebruikt en van Schippers hooguit zes. Voor onder anderen André van Duin, Toon Hermans en de makers van Jiskefet ligt dit aantal nog lager. Hetzelfde geldt voor de woorden en uitdrukkingen die in deze

eeuw zijn bedacht door wetenschappers, journalisten, letterkundigen en politici.

Je mag dus concluderen dat Van Kooten en De Bie in de twintigste eeuw meer aan onze woordenschat hebben toegevoegd dan wie ook.
[18] Vergelijking met vorige eeuwen is zinloos, want toen waren de omstandigheden heel anders. Bovendien is het natuurlijk zeer de vraag wat er over vijftig of honderd jaar nog van de taalcreaties van Van Kooten en De Bie over zal zijn. Aan het eind van de inleiding kom ik daar nog op terug.

Waarom zoveel invloed?

Hoe kan het dat Van Kooten en De Bie zoveel invloed op het Nederlands hebben gehad? In de eerste plaats doordat zij zo ontzettend lang vrijwel onbeperkt toegang hadden tot het machtigste medium dat er bestaat. Vanaf de oprichting van het Simplisties Verbond, in 1974, zijn zij vrijwel permanent op de buis aanwezig geweest. Aanvankelijk in een tijd dat er maar twee netten waren en nauwelijks andere goede satirische programma's. Ze wonnen de ene Nipkowschijf na de andere, tot ze met een ere-Nipkowschijf min of meer buitenspel werden gezet, want zij maakten toch de beste programma's.

Naast de – soms avondvullende! – televisie-uitzendingen waren er natuurlijk de boeken, de columns, de platen en de *Bescheurkalender*, maar achteraf bezien hebben die minder invloed op onze taal gehad. De belangrijkste uitzondering is de langspeelplaat *Hengstenbal*, met daarop de beroemde dialoog van de Klisjeemannetjes die in plat-Haags hun seksleven bespreken; die bracht ten minste vijf uitdrukkingen en één woord in omloop. Het woord *natuurleuk* begon zijn leven in een artikel, en *zwijgstront* in een boek, maar de rest is verbreid via de televisie.

Van Kooten en De Bie hadden ook zoveel invloed op onze taal doordat zij met typetjes werkten. Veel van de woorden en uitdrukkingen die nu gevleugeld zijn geworden, behoorden tot het taaleigen van Cor van der Laak, Jacobse & Van Es, de Klisjeemannetjes of Koos Koets. Sommige – zoals *en wel hierom*, *van die dingen dus* en *hou je d'r buiten Cock* – waren heel vaak te horen. Andere maar één keer, maar dan wel uit de mond van typetjes die door veel kijkers op handen wer-

den gedragen. Het zal geen toeval zijn dat Jacobse & Van Es de meeste woorden en uitdrukkingen hebben verbreid, namelijk twaalf. De Klisjeemannetjes staan met zes bijdragen op de tweede plaats, Koos Koets met vijf op de derde. Om welke woorden en uitdrukkingen het precies gaat is te zien in de bijvoegsels achter in dit boek. Overigens [19]
hebben Van Kooten en De Bie er altijd alles aan gedaan om hun typetjes uit te rusten met het juiste jargon. In 1979 zei De Bie hierover tegen *Vrij Nederland*:

> We komen steeds dichter bij de werkelijkheid. We hebben een scène met een makelaar – daar is vrijwel geen woord aan verzonnen. Dat is precies de taal die we te horen kregen toen we dit jaar wilden verhuizen. [...] Het moet kloppen. Dat is verschrikkelijk belangrijk. Als het niet klopt, als we er te weinig van weten, dan valt het af. We moeten de taal, het jargon, echt precies weergeven.

De typetjes waren zó echt, en het waren er zoveel, dat we Van Kooten en De Bie inmiddels ook herkennen in wildvreemden. Dat kan op straat zijn, maar toch vooral op de buis. In heel wat huiskamers wordt geroepen, als er een of andere kop in beeld verschijnt: 'Hé, daar heb je Kees van Kooten.' Of: 'Moet je die zien, he-le-maal Wim de Bie.'

Tijdgeest

Van Kooten en De Bie hadden ook zoveel invloed op onze taal door hun feilloze gevoel voor de tijdgeest. Voor het succes van een woord, uitdrukking of typetje kan dat doorslaggevend zijn. Zo heerste er begin 1980 in Nederland een ondergangsstemming. Wetenschappers en commentatoren voorspelden dat de Derde Wereldoorlog ieder moment kon uitbreken. Van Kooten en De Bie vervatten dit sombere gevoel in de term *doemdenken*. Dit bleek hét juiste woord op hét juiste moment. Ze hadden er een middagje op moeten broeden, maar het resultaat was ernaar: *doemdenken* raakte zo grondig ingeburgerd dat nu bijna niemand meer weet dat het pas twintig jaar oud is. Laat staan door wie het is verzonnen.

Maar ook andere woorden, uitdrukkingen en typetjes kwamen precies op het goede moment. *Geen gezeik, iedereen rijk* en *samen voor ons eigen* in 1980, bij de opkomst van extreem-rechts. *Koos Koets* als prototype van de overjarige hippie in 1984, toen de jaren zestig écht voorbij
[20] waren. De *arro* in 1986, de bloeitijd van yuppies en afko's. En *krasse knarren* in 1993, toen vitale senioren zich steeds nadrukkelijker manifesteerden. Het waren woorden, uitdrukkingen en typetjes die gaten in onze taal vulden. De verschijnselen waren er al, de juiste termen nog niet. Van Kooten en De Bie konden die gaten dichten omdat zij zich steeds vernieuwden. Populaire typetjes werden niet eindeloos uitgemolken, eerder tamelijk rücksichtslos aan de kant gezet. Kijkers vonden dat soms jammer, maar het bleek een uitstekende strategie om bij de tijd te blijven, én een rijke voedingsbodem voor het creëren van nieuwe taal.

Het publiek

De belangrijkste verklaring voor de grote invloed van Van Kooten en De Bie heeft echter te maken met hun publiek. Het duo is nooit echt populair geweest bij de massa. Terecht zei Van Kooten in 1984: 'Als wij op het scherm verschijnen, schakelen ontzettend veel mensen uit. In vergelijking met Pisa of zo scoren wij niets. Je houdt van ons of je houdt er absoluut niet van.'

De groep die van hen hield was relatief klein maar invloedrijk. Het ging om de progressieve jeugd en de intellectuele elite: journalisten, schrijvers, politici en wetenschappers. De jeugd bracht hun taalvondsten in omloop op straat en op school. En later op het Internet. Politici haalden hen aan in de Kamer, op radio en televisie. Wetenschappers en schrijvers gebruikten hun vondsten in artikelen, pamfletten, brochures en redes. En de schrijvende pers gebruikte hun taalcreaties in kranten en tijdschriften.

Dit gebeurde met een gretigheid die soms een beetje gênant was. *Nieuw flinks* was nog geen week oud of het stond op het omslag van *HP/De Tijd*. Akkermans prijkte al na drie weken op de cover van *Elsevier*. *Krasse knarren, oudere jongeren, doemdenken* – binnen de kortste keren stonden de kranten er bol van. Dat zegt iets over het taalgenie van Van Kooten en De Bie, maar ook over het taalgebruik van journa-

listen. En van politici, tekstschrijvers en wetenschappers, want ook die waren er vaak als de kippen bij. Moeilijk te verklaren is dit allemaal niet: door bepaalde woorden en uitdrukkingen te gebruiken laat je zien tot welke groep je behoort. Ons kent ons, ook wij kijken naar Van Kooten en De Bie, dus we zijn kritisch, weldenkend én bij de tijd. [21]

Wat betekent dit nu voor de reikwijdte van de taal van Van Kooten en De Bie? Bij hoeveel Nederlanders en Vlamingen zijn hun creaties bekend? Je kunt er donder op zeggen dat *Popie Jopie, leg neer die bal* en *hallo daar zijn we weer* bij veel meer mensen bekend zijn dan bijvoorbeeld *bescheurkalender, leef met vlag en wimpel* en *van die dingen dus*. En *grote bloemkolen* blijkt tot diep in de binnenlanden van Marokko, Tunesië en Turkije bekend te zijn. Het is daar opgetekend uit de mond van verkopers die zelf nooit in de Lage Landen zijn geweest. Dát zullen Van Kooten en De Bie niet snel evenaren.

Toch hebben ook zij woorden en uitdrukkingen verzonnen die zeer algemeen zijn geworden. Die in woordenboeken staan en al jaren heel vaak in kranten worden gebruikt. Van de vijftig taalcreaties in dit boek is *oudere jongeren* de afgelopen jaren het vaakst in kranten aangetroffen: ruim achthonderd keer. *Doemdenken* staat met 666 vindplaatsen op de tweede plaats en *vrije jongens* met 609 op de derde. Ook *regelneef*, *krasse knarren* en *positivo* werden een paar honderd keer aangetroffen. De rest zit allemaal onder de honderd. Een woord dat in enkele jaren honderden keren voorkomt, mag je gerust algemeen noemen.

Overigens is in dit boek ook plaats ingeruimd voor enkele woorden en uitdrukkingen die niet op schrift zijn aangetroffen, maar die je wel geregeld hoort. En dan natuurlijk niet alleen uit de mond van Van Kooten en De Bie-fans.

Taalkundige ordening

Er is tot nu toe nauwelijks serieus naar de taal van Van Kooten en De Bie gekeken. Afgezien van een paar lijstjes en artikelen heeft alleen Ivo de Wijs geprobeerd er een ordening in aan te brengen. Hij deed dat in 1992 in *De Groene Amsterdammer*. De Wijs onderscheidt negen verschillende vormen van taalkunstenmakerij bij het duo: contami-

naties (zoals *demonstructie*), valse logica, incongruentie ('Scheiden doet Leiden/ Afscheid brengt Weesp'), rijm, dialect, readymades, woordmoord, knutselwerk en grammaticale vrijheden ('Houdt u van beffen of pijpen? Dus eh... dat hij dus gepepen wordt of zij eh... ge-
[22] beven?').

Het heeft niet veel zin om dieper op deze rubrieken in te gaan, want voor de ingangen in dit boekje blijken ze nauwelijks bruikbaar. Je kunt wel vaststellen dat Van Kooten en De Bie dit soort technieken toepasten, maar de taalvondsten die een eigen leven zijn gaan leiden, komen toch grotendeels uit andere hoeken en gaten.

In de eerste plaats blijkt dat de uitdrukkingen het iets beter hebben gedaan dan de woorden. Van Kooten en De Bie hebben de afgelopen dertig jaar achttien woorden en vierentwintig uitdrukkingen aan het Nederlands toegevoegd. Van elf typetjes zijn de namen uitgegroeid tot soortnaam. Dat de snelle rekenaars onder u nu boven de vijftig uitkomen, komt doordat sommige woorden hun leven als persoonsnaam zijn begonnen. Dit blijkt ook uit de onderstaande lijstjes. Bij de woorden is *Juinen* een apart geval, want dat is een fictieve plaatsnaam.

Woorden (18)
arro
bescheurkalender
bonken
dameswensen
doemdenken
fijns
geilneef*
godverdegodver
Juinen
kneukfilm
krommunicatie
natuurleuk
neutronenkorrels
positivo*
regelneef*
schrijpend
wibocri
zwijgstront

* *begonnen als typetje*

Uitdrukkingen en vaste verbindingen (24)
dames heren ook
en wel hierom
fysiek is altijd psychisch
geen gezeik, iedereen rijk
goed kauwen, dat je eten gelijkmatig in je bloed komt
hou je d'r buiten Cock
ik ben genoemd

jemig de pemig
jongere ouderen
kijken, kijken en de rest
erbij denken
krasse knarren
leef met vlag en wimpel
mag ik even een teiltje
mogen wij even overgeven
mozes kriebel
nieuw flinks
oudere jongeren
pruimen op sap zetten
samen voor ons eigen
stoned als een garnaal
tuin winterklaar maken
van die dingen dus
van wippenstein gaan
vrije jongens

Typetjes of begonnen als typetje (11) [23]
Akkermans
Clavan
Cor van der Laak
geilneef
Hekking
Jacobse & Van Es
Koos Koets
positivo
regelneef
Tedje van Es
vieze man

Uit welke taalkundige categorieën zijn deze creaties nu afkomstig? Bij de woorden zitten acht samenstellingen (*bescheurkalender*, *dameswensen*, *doemdenken*, *geilneef*, *kneukfilm*, *neutronenkorrels*, *regelneef* en *zwijgstront*), waarvan er twee – *bescheurkalender* en *kneukfilm* – woordspelig zijn. Ook *krommunicatie* en *schrijpend* zijn woordspelingen. *Arro* en *positivo* zijn afkortingen, *wibocri* is een letterwoord en *fijns* en *godverdegodver* zijn zogeheten tussenwerpsels. Bij de woordspelingen zijn telkens twee bestaande begrippen in elkaar geschoven: *knok* en *neuk* bij *kneukfilm*, *schrijnend* en *nijpend* bij *schrijpend* enzovoorts. Taalkundigen noemen dit, zoals ook Ivo de Wijs opmerkt, contaminaties. Overigens is het heel gewoon om nieuwe samenstellingen te maken. Ze staan dagelijks bij bosjes in de krant. En het afkorten van woorden is ook gebruikelijk. Ik zeg dit niet om af te dingen op het taalvernuft van Van Kooten en De Bie, maar om te onderstrepen dat de succesvolste woorden zijn gevormd volgens alledaagse principes.

Minder succesvol bleken onder meer *autodidanspas* ('een aan zichzelf onderwezen danspas'), *genieplomeerde* ('iemand zonder diploma', namelijk Koos Koets), *kwinksliep* ('geestig bedoeld, maar flauw en smakeloos gezegde'), *meningnietespatiënt* ('iemand die geen mening

durft te geven over wat dan ook') en *tabaccijnsverhoging* ('verhoging van de belasting op tabak'). Deze voorbeelden zijn afkomstig uit een lijst die Renson van Tilburg in 1995 samenstelde voor het maandblad *Onze Taal*, als aanzet tot een nooit verschenen *Simplisties woordenboek*.
[24] Van de 65 woorden uit die lijst zijn er slechts negen in dit boek terechtgekomen, simpelweg omdat van al die andere niet kon worden vastgesteld dat ze in de algemene taal een rol van betekenis zijn gaan spelen.

Bij de uitdrukkingen valt meteen op dat ze vaak maar drie of vier woorden tellen. De meeste doen aan slogans of kreten op affiches denken. *Samen voor ons eigen* en het rijmende *geen gezeik, iedereen rijk* stonden trouwens echt op een poster, namelijk van de Tegenpartij. Maar ook *leef met vlag en wimpel* en *fysiek is altijd psychisch* zouden zó van een affiche kunnen zijn geplukt. Bij de vaste verbindingen *jongere ouderen, oudere jongeren* en het alliterererende *krasse knarren* wordt gespeeld met een tegenstelling. Samen met *vrije jongens* gaat het hier om aanduidingen voor een bepaald type mens. Onder de resterende uitdrukkingen zitten verscheidene uitspraken en uitroepen. Opmerkelijk is dat eigenlijk maar één uitdrukking kan worden aangemerkt als cliché – een genre waar Van Kooten en De Bie lang in grossierden. Dat is meteen de langste uitdrukking, namelijk *goed kauwen, dat je eten gelijkmatig in je bloed komt*. Het gaat hier om een soort volksgeloof, dat trouwens in werkelijkheid door meerdere voedselgoeroes is uitgedragen.

De namen van de typetjes – tot slot – laten zich makkelijk categoriseren. Het gaat hier om eigennamen (Akkermans, Clavan, Cor van der Laak, Koos Koets en Tedje van Es) en soortnamen (geilneef, positivo en regelneef). Vieze Man is een bijnaam, bedacht door Walter de Rochebrune, het alter ego van Wim de Bie.

Door wie bedacht?

De meeste woorden en uitdrukkingen in dit boekje zijn bedacht door Van Kooten en De Bie, maar niet allemaal. *Godverdegodver, ik ben genoemd, jemig de pemig, mozes kriebel* en *vrije jongens* bestonden al, maar Van Kooten en De Bie hebben ze algemeen bekend gemaakt. Boven-

dien heeft *vrije jongens* een iets andere betekenis gekregen en dankzij Koos Koets worden *jemig de pemig* en *mozes kriebel* in een andere context gebruikt. De invloed van Van Kooten en De Bie op onze taal beperkt zich dus niet tot de introductie van nieuwe woorden, uitdrukkingen en figuren. [25]

Sterker nog: minstens zo ingrijpend is dat zij het plat-Haags populair hebben gemaakt. Tot in de jaren zestig was het Amsterdams hét dominante dialect in de kleinkunst. In 1963 begonnen Van Kooten en De Bie in het jeugdprogramma Uitlaat met straatinterviews – allemaal met sprekers van het plat-Haags. Later kwam daar een hele stoet plat-Haags sprekende typetjes achteraan, met Jacobse & Van Es als bekendste. Een en ander heeft ervoor gezorgd dat de Haagse straattaal nu in heel Nederland wordt herkend. Dat is een van de redenen waarom Haagse Harry nu ook buiten de hofstad zo'n succes heeft. Mogelijk heeft het werk van Van Kooten en De Bie zelfs de deuren van het cabaret opengezet voor allerlei stadstalen en dialecten, zoals het Rotterdams, het Utrechts en het Twents. Maar hierbij zullen zeker ook andere factoren een rol hebben gespeeld.

Hoe het ook zij: van veertig woorden, uitdrukkingen en eigennamen is zeker dat ze door Van Kooten en De Bie bedacht zijn. Vijf zijn van vóór hun tijd en van vijf is dit onzeker.

De productiefste jaren

De verrijking van onze woordenschat door Van Kooten en De Bie is begonnen in 1969, met *stoned als een garnaal*, een uitdrukking die overigens pas jaren later gemeengoed werd. Ze is vooralsnog geëindigd in 1993, met *krasse knarren*. Wat waren nu – in taalkundig opzicht – hun productiefste jaren? Daar kan geen twijfel over bestaan: hun gouden periode loopt van 1977 tot en met 1985. In die negen jaar introduceerden of verbreidden zij maar liefst 35 blijvende woorden, uitdrukkingen en personages. Door *Hengstenbal* en de neven – zie bij *geilneef* – werd 1977 met acht blijvertjes het absolute topjaar. 1980 staat met *doemdenken* en de vele taalvondsten van Jacobse & Van Es op de tweede plaats.

Opmerkelijk genoeg is er geen direct verband met de kijkcijfers. Zeker, de uitzendingen met Jacobse & Van Es trokken veel meer kij-

kers dan die daarvoor, en dit zal sommige woorden en uitdrukkingen sneller populair hebben gemaakt. Maar Van Kooten en De Bie trokken nooit zoveel kijkers als in 1991 en 1992. Toen keken er wekelijks meer dan twee miljoen mensen – ruim 35 procent van de kijkers.
[26] Daar staat tegenover dat juist uit die jaren geen enkel woord, geen enkele uitdrukking en geen enkel typetje wortel heeft geschoten.

Hoe kan dat? En waarom is er in dit opzicht na 1993 helemaal niets meer bijgekomen? Daar zijn verschillende verklaringen voor. De concurrentie was groter, er keken minder mensen en de kritiek nam toe. Dat er na Akkermans en Clavan geen typetjes meer in onze taal zijn verankerd, komt onder meer doordat de nadruk in de jaren negentig steeds meer kwam te liggen op gelegenheidstypetjes. De zogenoemde archetypes – de baantjesjager, de nietszeggende deskundige, de overjarige hippie, de Vieze Man – bestonden al. Waar nodig werden ze opgetrommeld. De gelegenheidstypes waren te vluchtig om een stempel op de taal te drukken. Met de *regelneef* en de *geilneef* was dat jaren daarvoor wel gelukt. Die waren – herhalingen niet meegeteld – slechts één keer op televisie te zien. Maar ook zíj waren natuurlijk archetypes. Die bovendien al met een soortnaam werden aangeduid.

Een andere reden dat er de afgelopen jaren geen typetjes meer zijn blijven hangen, is zonder twijfel dat de verrassing er een beetje af was. Voor de kijkers begonnen de vele dames en heren op elkaar te lijken. En misschien waren Van Kooten en De Bie de laatste seizoenen ook minder vernieuwend dan daarvoor.

Bij de woorden en uitdrukkingen speelt nog iets anders. Ná *krasse knarren* legden Van Kooten en De Bie veel minder de nadruk op het introduceren van nieuwe taal. 'Op een gegeven moment weet je,' aldus De Bie, 'als wij een woord een paar keer gebruiken, dan wordt het hier en daar vanzelf opgepikt. Dat is leuk, maar op den duur is het niet interessant meer. We hebben dit de laatste jaren bewust minder gedaan, gewoon omdat het ons niet meer interesseerde. We vonden de inhoudelijke kant van de sketch – de satire – belangrijker.'

Het is niet erg waarschijnlijk dat zij hierop terug zullen komen. Of ze nu weer samen programma's gaan maken of niet – de kans is erg klein dat hun taalschat nog sterk zal worden uitgebreid.

Daarmee rest de vraag: wat is er straks, over honderd jaar, nog over van hun taalvondsten? Van Hooft, Vondel en Multatuli zijn nog een handvol woorden overgebleven – en dat is veel. Hugo de Groot en Simon Stevin hebben er meer nagelaten, maar niemand weet precies hoeveel. Het is natuurlijk koffiedik kijken om een voorspelling te [27]
doen over de overlevingskansen van de taal van Van Kooten en De Bie, maar je kunt er wel íéts over zeggen. Zo lijkt de kans erg groot dat men ook over honderd jaar nog zal spreken over *doemdenken*, *regelneef* en *vrije jongens*. *Doemdenken* omdat dit van alle tijden is, *regelneef* omdat dit een dominant type mens is en *vrije jongens*... nee, niet dankzij Jacobse & Van Es, maar omdat er altijd vrije jongens zullen blijven.

Het lijkt niet veel: drie van de vijftig, maar honderd jaar is lang. Zeker is dat Van Kooten en De Bie een unieke taalprestatie hebben geleverd.

Medewerkers

Dit boek had niet geschreven kunnen worden zonder Gert-Jan Wondergem, documentalist bij NRC *Handelsblad*. Met eindeloos geduld zocht hij tientallen woorden en uitdrukkingen en honderden citaten na in de bestanden van de NRC en in Lexis Nexis, een grote databank met tientallen Nederlandse kranten. En als er weer eens een hele zending was mislukt door een storing op de lijn begon hij zonder één *godverdegodver* opnieuw. Ook de documentalisten Mandy Roos en Pieter van Tongerloo boden veel hulp. Bij het doorzoeken van de bestanden van *de Volkskrant* kreeg ik hulp van Hildegard Ligthart en Guus Bosch, en na bemiddeling van Rudie Kagie wees Marleen van den Berg mij de weg door de digitale leggers van *Vrij Nederland* en *Opzij*. Ludo Permentier doorzocht de bestanden van *De Standaard*, en Wim Eikelboom was zo vriendelijk in de archieven van de Bond tegen het Vloeken de briefwisseling over De Positivo's na te zoeken. Jannie Verheijen, producente van het radioprogramma *Wat een taal*, zette allerlei liedjes en platen van Van Kooten en De Bie op de band, en Marc Boersma, iemand die hele delen van hun werk uit zijn hoofd kent, bezorgde mij vele knipsels en videofragmenten. Hij las ook het hele manuscript mee, net als Ton Barning, Wim de Bie, Annette van Liemt, Nicoline van der Sijs en Rob Tempelaars. Jaap Engelsman

tekende voor de eindredactie en het register, Marlou ter Horst verrichtte allerlei ondersteunende werkzaamheden. Dankzij de medewerking van Kees van Kooten en Wim de Bie konden vele tot nu toe onbekende details worden toegevoegd.

[28]

Tot slot nog dit: er is veel werk verzet om alle puntjes op de i te zetten, maar de ervaring leert dat geen boek foutloos is. Ik houd mij dan ook aanbevolen voor aanvullingen, correcties en commentaar.

Ewoud Sanders
januari 1999

Verantwoording

Om de invloed van Van Kooten en De Bie op onze taal te kunnen vaststellen is natuurlijk naar veel meer woorden en uitdrukkingen [29]
gezocht dan er uiteindelijk in dit boekje zijn opgenomen. Zo is bijvoorbeeld ook gezocht op: *ballen in mijn buik, blauwe zwaailichten en gevulde koeken, corvector, demonstructie, do ist der Bahnhof, eigenmoord, lekker soppen, modermisme, mutate metante, nota beide benen, nou komt het nat, okidokine, poenistisch, scheurgras, de Sixtijnse kapel witten, de Tegenpartij, treitertrend, valsisme, verdommunicatie, weet-je-wel-weet-je-niet, woordguls, zoek jezelf broeder* en *zoetstofwisselingstherapie*. En op de namen van een hele reeks typetjes.

In de periode april-oktober 1998 is op het Internet gezocht en in de bestanden van een groot aantal kranten, met als belangrijkste het *Algemeen Dagblad*, *NRC Handelsblad*, *Trouw*, *Het Parool*, *de Volkskrant*, *Vrij Nederland*, *De Standaard* en een groot aantal regionale dagbladen. Hoeveel woorden er in die bestanden staan is helaas niet bekend. Het moeten er een paar honderd miljoen zijn. Bekend is dat één jaargang *NRC* ongeveer 20 à 25 miljoen woorden telt. Van de *NRC*, *Trouw* en *Het Parool* waren acht jaargangen in digitale vorm beschikbaar, van *de Volkskrant* vijf en van *Vrij Nederland* vier. Het is overigens onbegrijpelijk dat zoveel kranten en tijdschriften nog helemaal geen digitaal archief hebben. Bij *HP/De Tijd* en *Elsevier* bijvoorbeeld werken ze alleen met papieren leggers, en in het digitale archief van *De Telegraaf* kun je niet op woordniveau zoeken.

Natuurlijk is bij de interpretatie van het krantenmateriaal gelet op de namen van journalisten. Het risico bestaat immers dat alle Van Kooten en De Bie-woorden in bijvoorbeeld het *Dagblad voor Noord-Limburg* afkomstig zijn van één fan. Dit bleek echter niet het geval. Wel viel op dat sommige minder algemene woorden en constructies relatief vaak in *Het Parool* te vinden waren.

Er waren onvoldoende bronnen beschikbaar om een goed beeld te krijgen van de invloed van Van Kooten en De Bie in Vlaanderen. Een steekproef in *De Standaard* leerde dat onder meer *doemdenken, en wel hierom, krasse knarren, oudere jongeren* en *vieze man* in die krant gere-

geld voorkomen. Sommige andere waren volgens diverse zegslieden nagenoeg onbekend in Vlaanderen. Misschien kan een Vlaamse journalist of taalkundige dit eens nader onderzoeken.

Bij de tellingen van het aantal vindplaatsen in kranten is geprobeerd ruis en doublures te verwijderen. De ruis kwam soms uit onverwachte hoek. Zo blijkt er een zeer productieve persfotograaf te bestaan die Juinen heet, en is Arro ook een voornaam – van onder anderen een topsporter en een kunstenaar.

[30]

Bij de geschiedenis van een woord of uitdrukking is steeds geprobeerd om helemaal terug te gaan naar het begin. Bij de boeken, platen en liedjes was dat niet zo moeilijk, maar bij de televisie-uitzendingen is dat niet altijd gelukt. In dergelijke gevallen is gebruikgemaakt van de oorspronkelijke teksten van Van Kooten en De Bie.

Er is naar gestreefd de woorden en uitdrukkingen zo te behandelen dat het boek zich op twee manieren laat lezen: als een verzameling losse verhaaltjes of als een vervolgverhaal. De geschiedenis van Jacobse & Van Es begint bijvoorbeeld bij *geen gezeik, iedereen rijk* en eindigt bij *vrije jongens*.

In de citaten is vanzelfsprekend de oorspronkelijke spelling gehandhaafd. Kleine foutjes in citaten zijn stilzwijgend verbeterd, en redactionele toevoegingen staan tussen vierkante haken. De bronnen worden achter in het boek gespecificeerd. Bij uitdrukkingen in het plat-Haags is de schrijfwijze gestandaardiseerd. Jacobse & Van Es schreven bijvoorbeeld *moge wij eve overgeve*, maar hier zijn de ontbrekende ennetjes toegevoegd. Dat is logisch, want ook de kranten gebruiken de gestandaardiseerde vorm.

Prof. dr. ir. Akkermans

Zo vroeg een NCRV-reporter aan minister Ruding: 'Bent u niet langzamerhand de "professor Akkermans" van de internationale politiek geworden?' (*Trouw* 26-8-1993) [31]

Op 15 oktober 1989, tijdens de formatie van het derde kabinet-Lubbers, verscheen prof. dr. ir. Akkermans voor het eerst op de televisie. Hij was te gast in Kijk op het Rijk, een onderdeel van Keek op de Week. Gastheer was Louc Hobbema, een typetje van Wim de Bie. De conversatie begon als volgt:

HOBBEMA: 'Hier naast mij zit prof. dr. ir. Akkermans. Professor: voor welke ministerspost bent u precies gevraagd?'
AKKERMANS: 'Nou nee – ik ben nog niet officieel benaderd hoor.'
HOBBEMA: 'Maar bent u wel gepolst?'
AKKERMANS: 'Nee, ook niet. Ik schijn te worden genoemd.'
HOBBEMA: 'Door wie wordt u genoemd?'
AKKERMANS: 'Dat weet ik niet. Daar ben ik zelf natuurlijk niet bij.'
HOBBEMA: 'Maar uw naam circuleert?'
AKKERMANS: 'Ik heb horen zeggen dat mijn naam is opgeworpen, ja.'
HOBBEMA: 'Uw naam is dus gevallen.'
AKKERMANS: 'Men heeft mijn naam in de mond genomen, heet het.'

En zo voorts, en zo verder. Akkermans besluit met de mededeling dat hij rustig afwacht, maar dat hij voor de zekerheid lid is geworden van zowel CDA als PvdA.

Akkermans viel niet zozeer op door zijn uiterlijk. Hij zag eruit als een doorsnee corpsbal: blauw blazertje, stropdas met klassiek motiefje, duur horloge en modieuze bril. Nee, meer indruk maakten zijn bevroren glimlach, zijn hoog uitschietende stem en zijn stuiten-

de ijdelheid. Het typetje was meteen neergezet: het ging hier om een zelfingenomen, opgeblazen, over het paard getilde ijdeltuit. Iemand die het volkomen vanzelfsprekend vond dat hij gevraagd zou worden als staatssecretaris of minister. Natuurlijk werd hij genoemd, want
[32] hij maakte deel uit van het *old boys' network*, dat zag je zo.

Akkermans maakte ogenblikkelijk furore. Nog geen drie weken later prijkte hij op het omslag van *Elsevier*. Breed grijnzend voor zijn goedgevulde boekenkast, de armen losjes over elkaar. 'De nervositeit, de geldingsdrang, het genoemd zien van de eigen naam voor een ministerschap of staatssecretariaat', zo schreef het weekblad, 'er is inmiddels een term voor: het Akkermanseffect – naar professor doctor ingenieur Akkermans uit VPRO's Keek op de Week. Wekenlang herkenden politici van CDA en PvdA zichzelf of een collega in het voortdurend glimlachende, zenuwtrekkende en camerageile typetje.'

In de jaren daarna dook Akkermans geregeld op. In april 1990, bij de laatste uitzending van Keek op de Week, meldde Kees van Kooten in de *VPRO-gids* dat Akkermans aan de Open Universiteit een leerstoel Simplisme had gekregen. Een jaar later, in november 1991, berichtte de *NRC* dat prof. dr. ir. Akkermans, die nét was benoemd tot staatssecretaris voor het midden- en kleinbedrijf, bij Laag Keppel in Gelderland een paaltje had geramd (kop: 'Prof. Akkermans pakt paaltje mee na openingsfeest'). Aanleiding voor dit fakebericht was een ongelukje van Lubbers. Afgezien van aprilgrappen moet het een van de zeer weinige keren zijn geweest dat de *NRC* – nota bene op de voorpagina – een nepbericht plaatste. Overigens lag de ironie er dik bovenop. Zo luidde de laatste alinea: 'De politiewoordvoerder verklaarde dat Akkermans een "glazige" indruk maakte. Volgens de persdienst van het ministerie is dit niet ongewoon, ja zelfs "een goed teken".'

Met Akkermans parodieerden Van Kooten en De Bie de politieke baantjesjagers, maar hij werd zo'n vertrouwd figuur dat zelfs politici regelmatig naar hem verwezen. Zo zei staatssecretaris Aad Nuis eens, over een benoemingskwestie in Hilversum: 'Ze missen natuurlijk hun eigen professor Akkermans.' In 1996 zette VVD-minister Annemarie Jorritsma zich juist fel af tegen de *verakkermanisering* van de politiek. Tegen *Vrij Nederland* zei ze:

> Ik houd in elk geval niet van het ons-kent-onscircuit dat nu de posities in raden en adviesorganen domineert. Ik heb het laatst weer gemerkt bij de samenstelling van de nieuwe raad voor Verkeer en Waterstaat. Ik besloot een advertentie te plaatsen zodat er op moest worden gesolliciteerd. Toen kreeg ik boze telefoontjes met: hoezo moet ik solliciteren? Waarom ben ik hier niet gewoon voor gevraagd? 'Ons soort mensen' regelt dat soort zaken al jaren zo. Nou, zulke professor Akkermansen komen bij mij van een kouwe kermis thuis. [33]

Datzelfde jaar richtten drie PvdA'ers, die waren genoemd als kandidaten voor het voorzitterschap van de Tweede Kamer, de *professor Akkermans-club* op. 'Frans Weisglas van de VVD,' zo meldde een krant, 'die via de dagbladen liet weten dat hij in zichzelf ook een geschikte Kamervoorzitter ziet, wordt door de PvdA'ers niet toegelaten tot dat genootschap. Zijn naam is niet door anderen genoemd, maar alleen door hemzelf.'

De grote populariteit van prof. dr. ir. Akkermans heeft één man altijd dwarsgezeten, en dat is prof. dr. P.W.C. Akkermans, rector magnificus van de Erasmus Universiteit. Al in 1994 zei hij tegen *Elsevier*: 'In het begin vond ik dat typetje van Kees van Kooten wel aardig. Maar het werd heel vervelend, er ontstond hilariteit als je ergens binnenkwam. Vreselijk. Ik werd geassocieerd met iemand die geilt op allerlei functies.'

Toen Van Kooten en De Bie in maart 1998 aankondigden voorlopig te stoppen met hun gezamenlijke televisiewerk, vroeg *de Volkskrant* ook rector Akkermans om commentaar. Hij zei toen: 'Ik vond prof. dr. ir. P. Akkermans een heel onaangenaam typetje. Hij was een arrogante figuur die vond dat hij heel belangrijk was of in ieder geval moest worden. Voor mij was dat soms lastig, ik merkte dat bijvoorbeeld studenten mij daardoor soms minder serieus namen. Van Kooten en De Bie hebben altijd beweerd dat er geen relatie was tussen mij en hun prof. Akkermans, maar ik vond het een beetje te toevallig. Vermoedelijk heeft een van hun tekstschrijvers in Rotterdam gestudeerd.'

Heeft de Rotterdamse rector inderdaad model gestaan voor prof.

dr. ir. Akkermans? Of is het toeval dat ook het typetje van Kees van Kooten een P. als voorletter heeft? Van Kooten reageert desgevraagd zeer stellig: 'In de eerste plaats: wij werken helemaal niet met tekstschrijvers. En ja, het is puur toeval. Die achternaam heb ik geleend
[34] van een voormalig buurjongetje, Jan Akkermans. "Onze" prof. dr. ir. Akkermans komt trouwens helemaal niet uit Rotterdam. Als je goed kijkt zie je dat hij een Delftse clubdas draagt.'

Zie ook **ik ben genoemd**.

Arro

Een veronderstelde arro die gewoon gaat doen, is als popiejopie nog verder van huis. (*Algemeen Dagblad* 2-3-1998)

In de jaren tachtig werd het in Nederland mode om woorden te maken met een *o* op het eind. Dat gebeurde waarschijnlijk onder invloed van het Amerikaans. Amerikaanse jongeren gebruikten toen woorden als *beardo*, *bimbo*, *creepo*, *dumbo*, *fatso* en *weirdo*.

Het is heel makkelijk om dit soort woorden te maken. Dat kan op twee manieren: door aan een bestaand woord een *o* vast te plakken (zoals bij *alternativo*, *brillo*, *frusto*, *lijpo* en *lullo*) of door het mes te zetten in woorden waar al een *o* in zit. Dat leidde onder andere tot *aso*, *disco*, *majo*, *pedo*, *psycho* en *socio*. Het was een rage die honderden *afko's* opleverde – eendagsvliegen en blijvertjes.

Een van de blijvertjes is afkomstig van Van Kooten en De Bie. Zij introduceerden het op 5 oktober 1986, in een themauitzending over arrogantie. Aanleiding was onder meer de campagne van burgemeester Ed van Thijn om de Olympische Spelen naar Amsterdam te halen. De uitzending bestond uit een aantal korte filmpjes waarin allerlei arrogante typetjes werden uitgebeeld, zoals de *arrobiter* (een arrogante arbiter), de *arrovisor* (een WVC-ambtenaar) en een *arromonstrant* (een arrogante demonstrant). Ook Van Thijn werd gepersifleerd.

In de inleiding, opgenomen in het 'arrocafé' Rum Runners in Amsterdam, legden Van Kooten en De Bie uit waar het om ging:

DE BIE: 'Een oud spreekwoord zegt: een brutaal mens heeft de halve wereld.'

VAN KOOTEN: 'Nou dat willen we allemaal wel, de halve wereld. Of nog beter, driekwart van de wereld of de héle wereld. Maar dan kom je er niet als je alleen maar brutaal bent.' [35]

DE BIE: 'Nee, zeer zeker niet. Want als jij echt de touwtjes in handen wilt krijgen of mensen naar je pijpen wil laten dansen, dan moet je niet alleen brutaal zijn, maar ook bikkelhard, uitgekookt, monomaan en doortrapt. En dat alles noemen wij: arrogant.'

VAN KOOTEN: 'Arrogant zijn is brutaal zijn maar met stijl en zonder hart. Dus niet wachten tot je gelijk krijgt, maar je gelijk gewoon nemen. Kijk maar eens om je heen. Dan zie je dat het niet de yuppies zijn die de dienst uitmaken, niet de aso's, de macho's en de desperado's, nee, het zijn op alle niveaus de *arro's* die bepalen wat er gebeurt.'

Volgens Marc De Coster werd het nieuwe woord het eerst geadopteerd door Nederlandse politici. Een jaar later schreef Jan Kuitenbrouwer in het boekje *Turbo-taal*: 'Ook Koot en Bie's vondst "arro", ter aanduiding van een arrogant type, wordt gemeld maar of hij werkelijk gebruikt wordt is twijfelachtig.'

Welnu, die twijfel is onnodig gebleken: *arro* is uitgegroeid tot een van de vitaalste turboafkortingen. In de krantenbestanden die voor dit boekje zijn nageplozen komt het woord vele malen voor. Ook in samenstellingen, zoals *arro-architectuur* (waar prins Charles campagne tegen voert), *arro-botheid* en *arro-stijltje*.

Arro wordt op twee manieren gebruikt: als zelfstandig naamwoord voor een 'arrogant, aanmatigend persoon', en als bijvoeglijk naamwoord voor 'arrogant'. Zo merkte de *Nieuwe Revu* in 1990 op: 'Ah, Jan is 'n tikje arro geworden na die succesboekjes van 'm.' En *Het Parool* schreef in 1993: 'Bij Zomergasten was het contrast tussen de leuke gasten en een verveelde arro als Peter van Ingen vaak opmerkelijk.'

De uitzending van 5 oktober 1986 had overigens niet alleen tot gevolg dat het Nederlands met weer een afkorting werd verrijkt. Een

van de typetjes van Kees van Kooten, de *arromonstrant*, haalde fel uit naar Kodak vanwege een reclamecampagne waarin een bepaald type rolletje werd afgebeeld in de vorm van een kogel, met daaronder de tekst: 'Schiet met scherp. Dodelijk nauwkeurig.' Van Kooten liet een
[36] foto zien van een vervaalde Kodak-muurschildering en stelde voor daarmee te gaan adverteren met als onderschrift: 'Zo *verschieten* Kodak-kleuren.'

Kodak schrok zich rot en gaf ogenblikkelijk opdracht de gewraakte advertentie uit de roulatie te nemen. De reclamewereld noemde dit eventjes het *Van Kooten-effect*.

Zie ook **positivo**.

Bescheurkalender

De inzamelkalender van Stadsreiniging lijkt in sommige Dordtse wijken langzamerhand een bescheurkalender te worden. (*De Dordtenaar* 2-2-1994)

Volgens de Grote Van Dale (1992) is een *bescheurkalender* een 'scheurkalender van Koot en Bie'. Als dat helemaal juist was, zou dit woord niet in het woordenboek thuishoren. En ook niet in het boekje dat u nu in handen houdt. Immers, het gaat in dat geval om één bepaalde kalender. Van Dale zou dan bijvoorbeeld ook de Pirellikalender – een befaamde kalender met blote dames – moeten opnemen, en naast *agenda* bijvoorbeeld ook de Ryam- en de Succesagenda.

Maar de definitie in de Grote Van Dale deugt niet. *Bescheurkalender* wordt niet alleen gebruikt voor de kalenders van Van Kooten en De Bie, maar ook voor 'scheurkalender met geestigheden' in het algemeen. Andere woordenboeken, zoals Verschueren en Van Dale's *Hedendaags Nederlands*, hebben dat beter gezien. Van merknaam is *bescheurkalender* soortnaam geworden en daarom heeft dit woord zelfs een plaatsje gekregen in het Groene Boekje, de officiële woordenlijst van de Nederlandse taal.

De eerste *Bescheurkalender* verscheen in 1973, in een oplage van zevenduizend exemplaren. Het idee was afkomstig van Jaco Groot van uitgeverij De Harmonie. Op het eerste blad stond: 'Eindelijk! De

Bescheurkalender. Scheur u een glimlach en glimlach u een scheur.' De veertiende en laatste editie verscheen in 1986, in een oplage van tweehonderdduizend exemplaren. Van Kooten en De Bie stopten op het hoogtepunt, omdat ze geen zin meer hadden om jaarlijks de zomervakantie op te offeren aan het samenstellen van de kalender. [37]

De invloed van de *Bescheurkalender* was vrij groot. In 1998 schreef Theodor Holman in *Het Parool*:

> De gouden jaren van Van Kooten en De Bie liepen synchroon met hun Bescheurkalender-jaren: van 1973 tot 1986. [...] De Bescheurkalender werd een begrip. De grappen – van melig tot briljant – die men 's ochtends had gelezen, werden 's middags op kantoor herhaald: Rechter: 'Weet u welke straf er staat op bigamie?' Verdachte: 'Jawel edelachtbare: twee schoonmoeders!' De wijsheden: 'Iedereen is de enige die zijn eigen gebit van binnenuit uit zijn hoofd kent.' 'Krijgt u ook altijd trek in Chinees als u er eentje ziet lopen?' De Haikoots: 'Stuiten met een bal / totdat hij de galm bevat / van zingend rubber.' Het was duidelijk: het waren de jaren dat Van Kooten en De Bie de tijdgeest beïnvloedden.

Van Kooten en De Bie vonden achteraf dat er veel kaf onder het koren had gezeten. Toen zij in 1986 *Het Groot Bescheurboek* uitgaven, een bloemlezing uit veertien *Bescheurkalenders*, achtten zij slechts vijfhonderd van de 5110 'snedig bedoelde voorkantjes' de moeite waard. De rest vonden ze bij nader inzien te flauw, te gedateerd of te zeer gebonden aan het thema van een bepaalde kalender.

Veel mensen denken dat de *Bescheurkalender* ook de eerste *scheurkalender* was. Dat is zeker niet zo. Al in 1874 gaf het tijdschrift *Katholieke Illustratie* een scheurkalender uit. In 1886 kwam de *Beets-Scheurkalender* op de markt, en tussen 1889 en 1957 gaf het 'Nederlandsch Luthersch Genootschap voor in- en uitwendige zending' de *Lutherse scheurkalender* uit. Daarnaast verschenen er nog allerlei andere scheurkalenders, vooral in de gereformeerde hoek. Volgens het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* leidde een en ander tot de uitdrukkingen *goed voor een scheurkalender* en *zet die op een scheurkalender* 'om te kennen te

geven dat men een aardigheid laf vindt'. En in Rotterdam zei men voor de Tweede Wereldoorlog: *krijg de scheurkalenderziekte, elke dag wat anders.*

[38] Van Kooten en De Bie zijn dus zeker niet de uitvinders van de scheurkalender, maar zij brachten het genre wel tot ongekende bloei. De *Bescheurkalender* bleek een enorme bestseller, en dat wilde iedere uitgever wel. Het gevolg was dat de markt al snel met tientallen scheurkalenders werd overspoeld. Sommigen pikten bijna letterlijk de titel van Van Kooten en De Bie. Zo gaf de striptekenaar Eric Schreurs in 1985 de *Be(Schreurs)kalender* uit. Later verscheen de *Bob Evers bescheurkalender*. Dan had tekenaar Peter van Straaten tenminste nog de beleefdheid om een andere titel te verzinnen, namelijk *Zeurkalender*.

Bonken

> Eerder schreef [Oscar] Van Woensel onder meer de soepele, modieuze jongerenvoorstellingen *Varkens* en *Part Two* voor het beginnende gezelschap *Het Syndicaat*. Ook nu zijn zijn teksten doorspekt met Engelse kreten en, vooral seksuele, krachttermen. Zeus beklaagt zich over de 'klotegiganten', Herkules' keurige echtgenote biedt op zijn tirade aan hem even te pijpen. Van Woensels figuren spreken afwisselend, en in een razend tempo, van 'samen een worden', 'offeren aan Venus', 'bonken' en 'fleppen', 'flenzen', 'ketsen' en 'kezen'. (*NRC* 6-1-1998)

In april 1998 kwamen enkele middelbarescholieren uit Ulft, een dorpje in Gelderland, in het activiteitencentrum De Smeltkroes bijeen voor een voorlichtingsmiddag over veilig vrijen. Eerst gaven vier acteurs een korte voorstelling met de bedoeling de jongeren te laten nadenken over seks. Na de pauze kwamen de leerlingen zelf aan het woord. De acteurs lazen briefjes voor waarop de jongelui – anoniem – hun versiertrucs hadden opgeschreven. De aanwezige verslaggever van *De Gelderlander* noteerde:

> Die [versiertrucs] varieerden van 'drankje aanbieden', 'hij moet naar mij toekomen' tot het gerichtere 'ik wil bonken'. Het laatste tekstje zorgde voor veel gelach. Oh, dat is René, zei een meisje.

Bonken is nog niet zo'n oud woord. Sinds het begin van de negentiende eeuw wordt het gebruikt voor 'slaan' of 'stoten', en in Vlaanderen was het vrij gangbaar voor 'knikkeren'. Maar René bedoelde natuurlijk iets anders. Díe betekenis dateert, voorzover we kunnen nagaan, pas uit 1977. [39]

In dat jaar namen Van Kooten en De Bie in de Houtrusthallen in Den Haag een live-optreden van de Klisjeemannetjes op dat terecht zou komen op de plaat *Hengstenbal*. Deze beroemde sketch van twee Hagenezen die hun seksleven – of beter: hun *moyenne qua kieren* – bespreken, leverde uitzonderlijk veel gevleugelde woorden op. Want ook *fysiek is altijd psychisch; goed kauwen, dat je eten gelijkmatig in je bloed komt* en *kijken, kijken en de rest erbij denken* vinden hier hun oorsprong. Plus nog een aantal woorden en uitdrukkingen voor 'neuken'.

En dan te bedenken dat deze klassieker slechts bij toeval werd opgenomen. Van Kooten en De Bie deden mee aan een jubileumprogramma voor café De Sport, een kroeg waar ze vroeger vaak kwamen. Ze deden slechts één act. 'Pas op het laatste moment zei een van ons', aldus De Bie, 'ach, laat maar een band meelopen. Dat waren we helemaal niet van plan. Terwijl het een van onze bekendste sketches is geworden.' En één van hun best verkochte platen, want in krap drie jaar tijd werden van *Hengstenbal* ruim 140.000 exemplaren verkocht, goed voor een platina plaat.

In totaal gaan er in het tweegesprek van de Klisjeemannetjes 23 synoniemen voor 'neuken' over tafel. Het gaat om: *van bil gaan, de oudste beweging der (niet ter) wereld maken, bonken, een boom opzetten, doktertje spelen, flenzen, fleppen, in de suikerpot roeren, ketsen, kieren, knarren, een partijtje kunstbiljarten, palen, pompen, de pruimen op sap zetten, een punt zetten, rolbezemen, het roompotje peilen, soppen, een veeg geven, de oudste voorstelling der wereld geven, wippen* en *van wippenstein gaan*.

Hoe kun je nu aantonen dat de seksuele betekenis van *bonken* een vondst is van Van Kooten en De Bie? In de eerste plaats zeggen ze dit zelf. Volgens Van Kooten probeerden ze bij het schrijven van deze

dialoog allemaal nieuwe woorden en uitdrukkingen voor het voltrekken van de bijslaap te verzinnen. 'We zijn er echt voor gaan zitten.'

Toch zaten er tussen die 23 wel degelijk bestaande woorden en uitdrukkingen. *Van bil gaan, flenzen, fleppen, ketsen, palen, pompen, een*
[40] *punt zetten, soppen, een veeg geven* en *wippen* zijn al ouder – soms al honderden jaren. Twijfelgevallen zijn *doktertje spelen* en *kieren*. Hans Heestermans schreef in 1977 in het *Erotisch woordenboek* dat *kieren* in Den Haag en Rotterdam was gesignaleerd. Maar wanneer dat was, vermeldt dit eroticon niet. Dat is een algemeen probleem met seksuele woorden: omdat woordenboekenmakers eeuwenlang te keurig of te schijterig zijn geweest om dit soort woorden op te nemen, is alleen bekend hoe oud die zijn als ze bijvoorbeeld zijn gebruikt in kluchten of andere volkse bronnen. Van de meeste hebben we echter geen flauw idee sinds wanneer ze in zwang zijn.

Wat we kunnen vaststellen is dit: in het *Erotisch woordenboek* wordt *Hengstenbal* als (eerste) bron opgevoerd bij *bonken, in de suikerpot roeren, knarren, de pruimen op sap zetten* en *rolbezemen. Een boom opzetten, de oudste beweging der wereld maken, een partijtje kunstbiljarten, het roompotje peilen* en *van wippenstein gaan* staan er – om onbekende redenen – niet in. Aanvullend onderzoek in andere bronnen – waaronder woordenboeken en de belangrijkste Bargoense woordverzamelingen – leverde voor al deze woorden en uitdrukkingen geen oudere vindplaatsen op.

Wat kun je hieruit concluderen? Dat er voor deze woorden en uitdrukkingen vooralsnog geen oudere bronnen bekend zijn en dat ze dus inderdaad door Van Kooten en De Bie verzonnen zouden kunnen zijn. Maar dat betekent niet dat ze ook nu nog algemeen worden gebruikt. Van *bonken* kunnen we dat, mede dankzij René uit Ulft, wél aantonen. Hetzelfde geldt voor de **pruimen op sap zetten** en **van wippenstein gaan**.

Dr. Clavan

Je kunt geen actualiteitenprogramma meer aanzetten of er is wel een prof. Clavan in beeld. (*De Groene Amsterdammer* 28-2-1996)

[41]

Eind 1989 brak in Oost-Duitsland de hel los. De bevolking kwam in opstand: tegen het regime, tegen de Muur, tegen de communisten. Tegelijkertijd begon het flink te rommelen in Roemenië. In hun tv-programma Keek op de Week besteedden Van Kooten en De Bie in de rubriek Kijk op het Rijk vooral aandacht aan de binnenlandse politiek. Maar op 12 november 1989 wilde Louc Hobbema, een typetje van Wim de Bie, in de eerste plaats de turbulente ontwikkelingen buiten de landsgrenzen onder de loep nemen. Hij had daartoe een wetenschapper uitgenodigd, de Oost-Europadeskundige dr. Remco Clavan van de Universiteit van Limburg.

Dr. Clavan was een opmerkelijke verschijning: hij had een ouderwets wollen jasje aan met een grof visgraatmotief, een vlinderdasje met brede witte en rode strepen, hij hield zijn armen stijf over elkaar en zijn rode haar stond zo recht overeind dat het leek of hij vlak voor de uitzending door de bliksem was getroffen. Bovendien sliste hij en draaide hij met zijn ogen.

De conversatie verliep niet minder opvallend:

HOBBEMA: 'Dokter Clavan, het gaat allemaal ongelooflijk snel hè?'

CLAVAN: 'Meneer Hobéma, het gaat eh, ongelooflijk snel.'

HOBBEMA: 'In een week tijd treedt de regering af, er komt een nieuw Politbureau, een vervroegde Partijconferentie... het is toch niet gering, hè, wat daar gebeurt?'

CLAVAN: 'Als u nagaat dat in één week tijd de regering aftreedt, dat er een nieuw Politbureau wordt benoemd, dat er een vervroegde Partijconferentie wordt uitgeschreven... Dat is niet gering hoor, wat daar gebeurt.'

HOBBEMA: 'En dan de Muur, die eigenlijk geen functie meer heeft...'

CLAVAN: 'De Muur heeft eigenlijk geen functie meer.'

Zo gaat het nog een tijdje door. Clavan voegt helemaal niets aan het gesprek toe, hij echoot alleen de vraag, in iets andere bewoordingen.

Dit verschijnsel was niet alleen bij Van Kooten en De Bie te zien, maar ook op de andere netten. Oost-Europa stond in brand en van-
[42] zelfsprekend gingen alle actualiteitenprogramma's daarop in. Alleen: de ontwikkelingen gingen zo snel en waren zo onduidelijk dat de gemiddelde leek die z'n krant had gelezen en naar CNN had gekeken, er evenveel zinnigs over kon opmerken als een wetenschapper die er jaren voor had doorgeleerd. Het was alom koffiedik kijken, speculeren en zinnen vullen zonder veel te zeggen. En dat was precies wat Van Kooten en De Bie met dr. Clavan genadeloos persifleerden.

Het typetje zelf kwam niet uit de lucht vallen maar was geïnspireerd op een medewerker van het EO-programma Tijdsein. Van Kooten en De Bie leenden de naam Clavan van Mick Clavan, in de jaren vijftig een befaamde linksbinnen van de Haagse voetbalclub ADO.

Dr. Remco Clavan vulde een leemte in de Nederlandse taal. Vooral televisiejournalisten hebben een hekel aan wetenschappers die te genuanceerd zijn en te veel moeilijke woorden gebruiken, want dat doet de kijkers naar de afstandsbediening grijpen. Voortaan werd zo iemand een *doctor Clavan* genoemd.

Aanvankelijk werd *dr. Clavan* alleen gebruikt voor 'Oost-Europadeskundige', maar al snel kreeg het de betekenis van 'academische deskundige in het algemeen'. De universiteit van Utrecht speelde daar in januari 1991 handig op in door een gidsje uit te geven met de titel *Mag ik dr. Clavan even?* Het bevatte een alfabetisch overzicht van deskundigheden van de wetenschappers aan de Utrechtse universiteit. Omdat vooral *mannen* op de buis hun academische zegje mogen komen doen, gaf het 'Bureau Beeldvorming m/v' van de NOS een jaar later een brochure uit waarin dit aan de kaak werd gesteld. De titel lag voor de hand: *Het Doctor Clavan-complex.*

Sinds 1989 is dr. Clavan niet meer uit de geschreven media weggeweest. In vrijwel alle kranten duikt hij zo nu en dan op. Zo meldde de *NRC* in 1991: 'De dr. Clavan's van de internationale beurzen hadden geen rustig weekend, want ze werden overal voor de camera's

en de microfoons gesleept.' En in 1998 schreef *Trouw*: 'Toen wij een goede uitslag maakten, kwamen de "doctors Clavan" uitleggen dat we dat te danken hadden aan het asielzoekersprobleem.' Remco's achternaam is gebruikt in samenstellingen als *Indonesië-Clavans*, *dr. Clavan-commentaar*, het *Clavan-effect* en *super-Clavan* (als aanduiding voor de Leidse hoogleraar René Diekstra). Zijn naam wordt opmerkelijk vaak in het meervoud gebruikt, en een enkele keer verkeerd gespeld, als *Klavan*. [43]

Clavan is een van de weinige typetjes die terugkeren in een boek van Kees van Kooten. Dat gebeurde in 1991 in *Zwemmen met droog haar*. Van Kooten beschrijft hierin hoe hij via de Nederlandse ambassadeur in Boekarest een visum probeert te regelen voor een Roemeense kennis:

> 'Mag ik u, namens doctor Clavan, hartelijk bedanken voor alle moeite?' vroeg ik ijdel.
> 'Namens wie?' vroeg de Ambassadeur.
> 'Namens doctor Cla-van', spelde ik; 'de Oost-Europa-deskundige.'
> 'Nee, die naam zegt mij niets.'
> 'Maar ook heel hartelijk dank namens mij persoonlijk, natuurlijk.'
> 'Gaarne gedaan. En uw naam was?'

Clavan had – tot slot – ook de nodige impact op de Oost-Europakunde in het algemeen en op één Oost-Europadeskundige in het bijzonder. In maart 1998 verklaarde prof. dr. A. Gerrits, hoogleraar Oost-Europese studies, in *de Volkskrant*:

> Dr. Clavan was een prachtig typetje dat merkbaar invloed heeft gehad. De media zijn toen namelijk direct opgehouden om dr. Clavans voor de buis te halen. Ik vond het heel prettig om niet meer te hoeven opdraven, want meestal praat je met een journalist die zo snugger mogelijk wil overkomen. Je krijgt vaak een sturende vraag, waarop alleen een bevestigend antwoord mogelijk is. Ik had dan ook altijd het idee dat de dr. Clavan-persiflage

eerder de journalist te kakken zette, dan de Oosteuropa-deskundige.

Voor Oost-Europadeskundige dr. Martin van den Heuvel lag dat
[44] anders. Zoals gezegd is dr. Clavan geïnspireerd op een medewerker van de Evangelische Omroep, maar bij Van den Heuvel heeft het idee postgevat dat hij werd gepersifleerd. 'Er is enige overeenkomst in uiterlijk en mimiek,' vertelt hij. Toen Van Kooten en De Bie aankondigden voorlopig te stoppen met hun gezamenlijke televisiewerk, werd Van den Heuvel voor de televisie gesleept. Hij vertelde met veel drama dat de persiflage van Kees van Kooten zijn leven en zijn loopbaan had geknakt. Dat verhaal maakte veel indruk, maar navraag bij Van den Heuvel leert dat het een geintje was. 'Ik vond die dr. Clavan eigenlijk wel leuk, maar het leek me zo saai om dat te vertellen. Daarom heb ik in overleg met de televisiemakers dat nepverhaal bedacht.'

Zo ziet u maar: vertrouw nooit een Oost-Europadeskundige.

Cor van der Laak

Arme Ruud Vreeman. Z'n *first hundred days* amper begonnen, of hij moet al met een serieus smoel gaan zitten luisteren naar de plaatselijke varianten van Cor van der Laak en Roel van Duijn. (*De Volkskrant* 23-11-1996)

Cor van der Laak begon zijn leven niet als Cor van der Laak maar als Loet van Kooten. Anders gezegd: Cor van der Laak is een reïncarnatie. Loet van Kooten werd op 28 april 1977 geboren. Hij besteedde zijn korte leven aan het controleren en beregelen van *zeven* belangrijke zaken en verdween toen weer in het niets. Nou ja, niet helemaal in het niets, want zijn optreden maakte zoveel indruk dat hij het Nederlands verrijkte met het woord *regelneef*.

Cor van der Laak verscheen op 29 oktober 1978 op het toneel – ruim anderhalf jaar na Loet. Het is in één oogopslag duidelijk dat het om een wederopstanding gaat, want Cor lijkt als twee druppels water op Loet. Kleding, haar, taalgebruik – alles.

In zijn eerste optreden wordt Cor door De Bie ondervraagd over

de stemmen die hij van gene zijde doorkrijgt. Aanleiding is een fragment over paranormale verschijnselen uit een televisieprogramma van Willem Duys. Cor vertelt dat hij onder andere de stemmen van Michiel de Ruyter en koningin Wilhelmina hoort. Hij valt door de mand als hij ook Joseph Luns noemt. De Bie: 'Luns? Maar die leeft nog!' [45]

Cor was een typetje dat meteen goed voelde, vertelde Kees van Kooten later. Zijn naam is afgeleid van De Laak, de waterloop tussen Den Haag en Rijswijk, en van het Laakkwartier in de Hofstad. Cor deed meteen een paar uitzendingen achter elkaar mee. In november 1978 stelde hij Ab voor, zijn zeventienjarige, licht gestoorde zoon. Zijn vrouw Cock, gespeeld door Barbara van Kooten, deed in 1979 voor het eerst mee.

Cor ontwikkelde zich tot iemand die altijd alles beter weet, een beroepsquerulant, het prototype van de ingezonden-brievenschrijver. Hij was zendamateur, kritisch lid van de AVRO en oprichter van de Nieuwe AVRO (de Algemene Van der Laak Radio Omroep). Hij reed in een Opel Kadett of op een brommer en hij tiranniseerde zijn gezin en de bloemenbuurt waar hij woonde. Maar hij had ook iets ontroerends. Kees Fens schreef hier ooit over:

> Cor is de eigenzinnige conservatieve idealist, niet ongelukkig met zichzelf en altijd bezig orde op zaken te stellen en wanorde te hekelen. Het ontroerende aan hem is, dat hij niet door heeft dat Ab en Cock, die samenspannen, hem door hebben. Hij is een komische figuur in eigen gezin. Zijn verblindheid is zijn geluk; zijn tevredenheid blijft onbeschadigd.

Cors uitspraken werden beroemd. Hij begon altijd met: 'Mijn naam is Cor van der Laak, *en wel hierom*.' En hij eindigde zijn donderpreken steevast met: 'Van die dingen dus, van die dingen.' Als zijn vrouw tussendoor iets probeerde te zeggen, riep hij: 'Hou je d'r buiten Cock' – allemaal frasen die gevleugeld zijn geworden. Ook zei hij vaak, net als zijn voorganger Loet van Kooten, 'Ze kennen me wel hoor, ze kennen me wel', maar die uitspraak lijkt nu nauwelijks meer te worden gebruikt.

Ook de naam Cor van der Laak wordt wel eens overdrachtelijk gebruikt. Niet zo vaak als *Akkermans*, *Clavan*, *Koos Koets* of *Tedje van Es*, maar vaak genoeg om opname in dit boekje te rechtvaardigen. Zo schreef *Trouw* in 1993:

[46]

> Naast de *Ware Tijd* verschijnen in Suriname het avondblad *De West* en een aantal tijdschriften. Deze laatste groep valt het best te categoriseren onder de noemer clubbladen. De kolommen worden voornamelijk gevuld met meningen van de uitgevende instantie of persoon. Soms levert dat een fraai journalistiek curiosum op, zoals het tweewekelijkse *Sonde Spikri* (Zondagspiegel) waarin senior-journalist Cyril Karg nu al jaren als een ware Cor van der Laak zijn onvrede uit over het wel en wee in Suriname.

En *Het Parool* schreef in 1995:

> Inspraak wordt steeds meer misbruikt door dergelijke 'beroepsquerulanten'. Daarom lijkt een regeling wenselijk die daaraan paal en perk stelt, bij voorbeeld door deze mensen aansprakelijk te stellen voor de kosten als ze verliezen. Een schadeclaim van miljoenen brengt de Cor van der Laaks in toga weer bij zinnen.

Cors naam is ook in verschillende samenstellingen aangetroffen. Zo kopte een overheidstijdschrift in 1994: 'Lokale omroepen ontgroeien Cor van der Laak-imago'.

En een Amsterdams dagblad schreef onlangs: 'Waar de NCRV last heeft van het Swiebertje-syndroom, lijdt de AVRO onder het Cor van der Laak-complex. De omroep wil een jonger publiek trekken, maar kan niet zonder Tussen Kunst & Kitsch en Cees van Drongelen.'

De AVRO is de hete adem van Cor van der Laak lang blijven voelen. Dat bleek ook in mei 1994, toen Gerrit den Braber, de presentator van het radioprogramma Album, na dertig jaar moest stoppen. Boze luisteraars richtten het 'Aktiekomité Van der Laak' op en riepen iedereen op kaarten naar de AVRO te sturen met de tekst: 'Album

moet blijven, Gerrit den Braber moet blijven!' Bovendien bestookten zij de AVRO met telefoontjes. 'Het comité wordt gedragen,' zo meldde een krant indertijd, 'door een vijftiental gepensioneerde, maar nog steeds schnabbelende muzikanten die zeker menen te weten dat Cor van der Laak met grote instemming hun actie zou hebben gesteund.' [47]

Zie ook **en wel hierom**; **hou je d'r buiten Cock**; **regelneef** en **van die dingen dus**.

Dames heren ook

> Hij sjort de ceintuur van zijn jas bijeen, steekt een arm in de lucht en zoekt met zijn andere de gleuf in het cafégordijn. 'Dames heren ook, auf Wiener Schnitzel!' (*Het Parool* 18-2-1998)

Op 28 oktober 1974 belegden Van Kooten en De Bie in hotel Krasnapolsky in Amsterdam een persconferentie om de oprichting van het Simplisties Verbond bekend te maken. Een ooggetuige schreef later: 'Hoewel de verzamelde Nederlandse pers aanvankelijk niet goed raad bleek te weten met de doortrapte mengeling van ernst en humor, ontstond de eerste aarzelende hilariteit toen Kees en Wim lieten weten dat ze verder door het leven zouden gaan als Heer Kooten en Heer Bie. De eerste introduceerde ook de mattenklopper als symbool voor de nieuwe beweging, benevens de krompraat die jarenlang zijn handelsmerk zou zijn.'

Achter die krompraat zat een gedachte. In 1977 vertelde Kees van Kooten hierover aan *De Nieuwe Linie*:

> Ik ben met dat vervormde praten begonnen omdat het mij was opgevallen dat bijna niemand ècht goed lopende zinnen maakt. Door dat vreemde spreken zijn de mensen juist goed over de taal gaan nadenken. Het heeft de creativiteit aangewakkerd. Toch is er verwarring ontstaan omdat men meende dat wij daarmee een trend wilden aangeven. Maar wij zijn absoluut geen trendsetters, maar juist trendbestrijders.

Een van de bekendste voorbeelden van Kootiaanse kromspraak is *dames heren ook*. Deze uitdrukking werd gebruikt in de uitzendingen, op de bescheurkalenders en in stukken van het Simplisties Verbond. Zo opende de zogeheten *Teleurstellende kultuurnota van het Simplisties*
[48] *Verbond* als volgt:

> Dames heren ook,
> U bent voor elkaar.
> De een wat dikker dan de ander, maar uw grote trekken kloppen op de kulturele keper. Want anders zou u dit geeneens onder ogen lezen.
> Maar zij? De rest van de anderen?
> Daar hoopt het Simplisties Verbond een min of meer boekje van open te doen.

Het was een vermoeiend taaltje, dat Kootiaans, en dat vond Kees van Kooten op den duur zelf ook. Toen het *Nieuw Wereldtijdschrift* hem in 1985 vroeg waarom hij er op een gegeven moment mee was gestopt, antwoordde hij:

> Omdat die een beetje gelijke tred hield met het Simplisties Verbond. Er heerste in Nederland een totaal Babylonische spraakverwarring, geen functionaris kon nog een lopende volzin maken, en omdat het Verbond een spiegel was van de samenleving hadden wij daar één functionaris in, dat was ik dan, die ook die kromspraak bedreef. Maar dat gaat snel vervelen: alles gaat je zelf eerder vervelen dan dat het het publiek verveelt.

Sterker nog: *dames heren ook* is sommige mensen blijkbaar nooit gaan vervelen, want je komt de uitdrukking nog steeds tegen, bijvoorbeeld op babbelpagina's op het Internet. Overigens zijn de meningen erover inmiddels verdeeld. De meeste mensen vinden *dames heren ook* nu afgezaagd en oubollig. Dat is ironisch. Van Kooten en De Bie hebben altijd veel met clichés gewerkt. Ze vijlden ze bij, poetsten ze op en bliezen ze daardoor soms nieuw leven in. Zo veranderden ze het enigszins tuttige en deftige *dames en heren* in het humoristische *dames*

heren ook (en *nota bene* in *nota beide benen*). Maar *dames heren ook* is in de jaren zeventig te vaak gebruikt om nu nog leuk te zijn. Het is zelf een cliché geworden, een gedateerde, afgezaagde uitdrukking, die daardoor grote kans maakt de komende jaren definitief te worden bijgezet in de kelders van het Taalmuseum. Waarschijnlijk krijgt ze daar [49]
een plaatsje in de buurt van *pollens!* en *rrreeeds*.

Zie ook **fijns**.

Dameswensen

> De vorige editie van *Playgirl* tastte nog voorzichtig de dameswensen af door de heren niet te confronterend te fotograferen; deze keer wordt er niets aan de verbeelding overgelaten. (*Algemeen Dagblad* 26-3-1993)

Hebben dames andere seksuele wensen dan heren? Daar zijn boekenkasten over volgeschreven, die je kunt samenvatten met: ja, die wensen kunnen behoorlijk uiteenlopen. Dit fundamentele verschil tussen man en vrouw rechtvaardigt het bestaan van twee woorden: *dameswensen* en *herenwensen*. Maar de praktijk is anders: *dameswensen* komt vrij veel voor en *herenwensen* helemaal niet. Hoe komt dat? Door Van Kooten en De Bie. Of beter: door Jacobse & Van Es.

Op 23 maart 1980 wijdden Van Kooten en De Bie een korte thema-uitzending aan de liefde. Walter de Rochebrune, het alter ego van Wim de Bie, betuigde zijn liefde voor Audrey Hepburn, Kees van Kooten had een item over hondenliefde en De Bie zong aan de vleugel het prachtige 'Ik blijf van je houden, een liefde lang'. Wat later in de uitzending zien we Jacobse & Van Es in de weer met hun nieuwste zaakje: Maison Pretty Boy. (Zie over Jacobse en Van Es *Geen gezeik, iedereen rijk*.)

Met deze escortservice wilden Jacobse & Van Es wat verdienen aan die 'losgeslagen wijven'. Jacobse zit achter de telefoon en neemt steeds op met: 'Maison Pretty Boy voor al uw dameswensen.' Hoewel hij de indruk wekt dat ze bossen heerlijke boys in de aanbieding hebben ('even in de klapper kijken'), is het er maar één: Tedje van Es, door Jacobse aanbevolen als een 'grote blonde zwaargeschapen Ger-

maanse belhamel'. Maar Van Es stribbelt tegen. Hij heeft die dag al vijf dames 'geschoren' en hij wil nog wat overhouden voor zijn Bep. Maar als er dan een dame belt die duizend gulden overheeft voor een triootje, gaat hij toch weer op pad, ditmaal samen met Jacobse. 'Dat
[50] mokkel snuiten we in een kwartiertje.'

Deze beroemde sketch – die twee maanden later werd herhaald en ook op een verzamelband is terechtgekomen – verrijkte het Nederlands met het woord *dameswensen*. Gezien de bezigheden van Maison Pretty Boy is het niet verwonderlijk dat dit woord altijd in een seksuele context wordt gebruikt, zowel door heren als door dames overigens. Zo schreef Emma Brunt in 1992 in *Het Parool*:

> Zo lang vrouwen uit pure verlegenheid blijven zwijgen over hun verhulde dameswensen, kun je van mannen niet verwachten dat ze er spontaan achter komen wat vrouwen op seksueel gebied nu eigenlijk drijft. En dus geven mannen het maar op, lijkt het wel. Ze denken er bij voorkeur helemaal niet meer over na, en als ze in het nauw gebracht worden vallen ze uit gemakzucht terug op dat bekende citaat van Freud, die zich immers ook al afvroeg: *Was will das Weib?*

Elders gaat het onder meer over 'geheime dameswensen van de jetset van Beverly Hills' en over een postorderbedrijf in seksartikelen dat werd opgericht door twee vrouwen die in de bestaande 'lustontnemende sexshops hun dameswensen niet wilden uiten'. En toen *Elegance* in 1993 op een onsympathieke manier aan de haal ging met de uitkomsten van een seksonderzoek van *Margriet*, schreef het *Algemeen Dagblad*:

> Onder de lokkende kop Vanilleseks kauwt *Elegance* op cynische wijze pagina's lang de enkele maanden geleden in *Margriet* gepubliceerde enquête over dameswensen na. En toch worden de uitkomsten nauwelijks representatief geacht. Wie een slechte relatie heeft zou niet hebben meegedaan, veel *Margriet*-vrouwen zouden de vragen te moeilijk of te lastig hebben gevonden.

Uit de Maison Pretty Boy-sketch blijkt dat Jacobse vier keer getrouwd is geweest. Langdurige relaties waren het niet, want binnen een maand werkten zijn vrouwen als 'hostesses'. Daarom zegt Tedje van Es tegen hem: 'Dat jij niks begrijpt van de vrouwen, zo ben je geboren, maar dat jij nooit iets zal ondervinden van *liefde*, dat vind ik zielig voor je.' [51]

Zie ook **geen gezeik, iedereen rijk**; **godverdegodver**; **kneukfilm**; **mogen wij even overgeven?**; **neutronenkorrels**; **samen voor ons eigen**; **Tedje van Es** en **vrije jongens**.

Doemdenken

> Hylke Tromp is een typische 'platlander', zoals zovele doemdenkers: de wereld is eindig en we kukelen over de rand. (*Trouw* 22-11-1995)

Geen ander woord van Van Kooten en De Bie is zo aangeslagen als *doemdenken*. Het is zo succesvol dat bijna niemand meer weet dat het door hen is verzonnen. Sterker nog: het is zo ingeburgerd dat zelfs Van Kooten en De Bie zich soms nauwelijks meer kunnen voorstellen dat zij het hebben bedacht.

Toch is dat zo. En het kwam niet zomaar uit de lucht vallen, ze hadden er echt even op moeten broeden, vertelde De Bie aan *Humo*:

> Soms lanceren we nog wel zo'n woord dat een beetje door [lees: verder] is getrokken. Als je dat drie of vier keer in een uitzending gebruikt, weet je dat groepen dat gaan gebruiken, en dat het op straat zal worden geroepen. *Vrije jongen* is bijvoorbeeld zo'n woord. Wij vinden het leuk dat woorden die wij hebben gebruikt los van ons komen te staan. *Regelneef* bijvoorbeeld is een Van Dalewoord geworden: dat vinden we nou eens leuk. Dat komt uit een programma rond neven van ons. Het gekste voorbeeld is het woord *doemdenken*. Dat geloof je niet meer, dat lijkt altijd al te hebben bestaan. Het komt uit een uitzending waarin we naar Nieuw-Zeeland emigreerden. In de week voor de uitzending viel het woord Derde Wereldoorlog wel drie keer, met al die zwart-

gallige commentaren, Europa in de tang enzovoorts. We hebben toen echt een middag bij elkaar gezeten om dat in een woord te vangen. De bladzijde met al die doorgestreepte vondsten heb ik nog. Dat woord is helemaal zelfstandig geworden, daar zijn ver-
[52] gaderingen en weekends rond belegd.

De uitzending waarin Koot en Bie – zoals ze zich toen nog noemden – aankondigden naar Nieuw-Zeeland te emigreren, werd op 2 maart 1980 uitgezonden. De directeuren van het Simplisties Verbond zitten tussen verhuisdozen, met op de achtergrond een grote wereldkaart. Koot wil graag iets verduidelijken:

'Simplisten mag ik nog even een paar dingen kwijt voor de duidelijkheid. Het is absoluut niet zo dat Bie en mijzelf nu uit angst voor die Derde Wereldoorlog uit Nederland vertrekken.'
DE BIE: 'Nee, maar dat wij in Nieuw-Zeeland natuurlijk prima zitten tijdens jullie Derde Wereldoorlog, dat is natuurlijk meegenomen. Maar wij vertrekken omdat we er niet meer tegen kunnen. Tegen dat wurgende, verstikkende doemdenken. Tegen al die columns en kritieken en waarschuwingen en stukken waarin alsmaar weer wordt verteld dat de totale catastrofe voor de deur staat.'
KOOT: 'D'r is in Nederland een belachelijke, onuitstaanbare ondergangsstemming aan het ontstaan. Een half jaar geleden durfde niemand nog de term Derde Wereldoorlog hardop te gebruiken. Dat was net zo'n taboe als het woord kanker tien jaar terug, of vijf jaar geleden misschien het begrip zelfmoord. Maar nu, als je dat doemdenken niet tot basis maakt van je hele doen en laten, en van héél je wereldbeschouwing, dan kun je de zaak beter schudden, Bie.'

De bladzijde waarop De Bie hun alternatieven voor *doemdenken* had genoteerd, bleek niet meer te vinden, maar in zijn aantekenboek uit maart 1980 stond wel ergens in de kantlijn *doemsdenken* en *Doomsday*. Dat laatste woord, Engels voor 'dag des oordeels', kan worden beschouwd als de inspiratiebron voor *doemdenken*.

Ook destijds waren Van Kooten en De Bie al trots dat *doemdenken* snel in de media werd opgepikt. Toen Hylke Tromp eind april 1980 in *de Volkskrant* de discussie over de naderende Derde Wereldoorlog voortzette onder de kop 'Doemdenken de uitdaging voor de tachtiger jaren', liet De Bie dit knipsel in een uitzending zien. Er verschenen [53]
nog verschillende andere bijdragen waarin *doemdenken* werd gebruikt, aanvankelijk tussen aanhalingstekens of met de toelichting 'dat wil zeggen: het koesteren van een uitgesproken sombere toekomstverwachting'.

Maar uitleg en aanhalingstekens waren al snel niet meer nodig, want *doemdenken* veroverde Nederland en Vlaanderen stormenderhand. Nog datzelfde jaar verschenen er diverse brochures, pamfletten en redes met dit woord in de titel. Zo opende rector magnificus J. Borgman het academisch jaar van de Rijksuniversiteit Groningen met een rede getiteld *De universiteit en het doemdenken*. Evert Maarten Janssen publiceerde de brochure *Doemdenken of daasdenken?* en de Theologische Faculteit in Brussel kwam het jaar daarop met het pamflet *Van doem en hoop: theologen tegen doemdenken* (waarop P.K. Keizer reageerde met *Het doemdenken moet beter doordenken*).

Kortom, men omarmde *doemdenken*, en kennelijk nodigde juist dit begrip uit tot allerlei vergelijkbare woordspelige vormingen. Daar is men trouwens nooit meer helemaal mee opgehouden, getuige recente woorden als *doedenken*, *doendenken* en *broekriem-denken*.

Na Van Kooten en De Bie's lancering van *doemdenken* zijn er verschillende nieuwe samenstellingen met *doem-* gevormd, zoals *doemmuziek* ('muziek die een somber beeld schetst van de toekomst van de mensheid') en *doemscenario* ('pessimistische veronderstelling van iets wat nog moet gebeuren'). Dat laatste woord komt vrij vaak voor, maar háált het nog altijd niet bij *doemdenken*, dat inmiddels allerlei gedaantes heeft aangenomen. In *de Volkskrant* waren de afgelopen vijf jaar onder meer *doemdenk*, *doemdenk-actiefilms*, *doemdenkende*, *doemdenker*, *doemdenkerig(e)*, *doemdenkerij*, *doemdenkprofeet*, *doemdenkt* en *gettodoemdenkers* te vinden.

Omdat de meeste mensen zijn vergeten dat *doemdenken* pas in 1980 door Van Kooten en De Bie is bedacht, wordt het ook gebruikt in teksten over zaken en personen van ver voor die tijd. Bijvoorbeeld

over het literaire doemdenken in de jaren dertig of over een doemdenkende Hagenaar uit de negentiende eeuw.

In hun boeken bieden Van Kooten en De Bie slechts zelden onderdak aan woorden of uitdrukkingen die zij zelf hebben verzon-
[54] nen, maar voor *doemdenken* maakte Wim de Bie een uitzondering. In 1988 liet hij Walter de Rochebrune dit woord juist verketteren:

> Doemdenken... welke domoor heeft dat toverwoord van de jaren zeventig ooit verzonnen! Ha! Eindelijk greep op de tijd. We moeten niet doemdenken, jongens... Werden forums, congressen en symposia aan gewijd. De tijdgeest had een gat gegraven waar iedereen indonderde. Waarom gaat de wereld naar de verdoemenis? Makkelijke verklaring: door het doemdenken natuurlijk! En maar lullen over het doemdenken... maatregelen nemen ho maar!

Doemdenken als toverwoord van de jaren *zeventig* – het lijkt er sterk op dat De Rochebrune te weinig naar Van Kooten en De Bie heeft gekeken.

En wel hierom

> Bram Peper is boos en wel hierom: vorig jaar bezorgde de Rotterdamse Stadspartij hem de grootste nederlaag uit zijn politieke carrière. (*Nieuwe Revu* 10-1-1996)

'Mijn naam is Cor van der Laak, *en wel hierom*.' Zo begon Cor van der Laak, een typetje van Kees van Kooten, zijn talloze donderpreken. Van der Laak, die op 29 oktober 1978 debuteerde, was buitengewoon populair bij een groot publiek. Dat komt omdat iedereen hem herkende. 'In bijna alle gemeenten van Nederland blijkt een Cor van der Laak te wonen,' schreef Kees Fens eens in *de Volkskrant*. 'Zijn naam is een soortnaam geworden.'

Het gevolg was dat vele van Cors uitspraken gevleugeld zijn geworden. Dat geldt ook voor *en wel hierom*. Op zich is dit een algemene, veelvoorkomende constructie, maar als hij in een bepaalde con-

text wordt gebruikt kun je er zo goed als zeker van zijn dat de schrijver of spreker Van der Laak in gedachten heeft gehad. Het kan bijvoorbeeld over iemand gaan die zich – net als Van der Laak – opwindt over iets absurds of pietluttigs. Zo schreef de *NRC* ooit over een controleur van de Vierdaagse in Nijmegen: [55]

> Het reglement van orde schrijft nette liedjes en decente kleding voor. En wel hierom, sprak de controleur: 'Als er in een liedje geslachtsdelen voorkomen, dan zijn er heel veel mensen die zich daaraan irriteren.' Blote buiken en blote bh's werden gesommeerd het T-shirt onmiddellijk weer aan te rekken.

En *Trouw* schreef eens over mannen die slordig plassen:

> Nu is er, althans thuis, een ideale oplossing voor deze onhygiënische toestanden: de wastafel in de badkamer. En wel hierom: de ophanghoogte van dit sanitair is in verreweg de meeste gevallen ideaal. Dus geen gespetter meer. Het richtprobleem is daar ook niet meer aan de orde, doordat de omvang van een reguliere wastafel vele malen groter is dan de relatief geringe hoek, binnen welke de meeste richtafwijkingen voorkomen.

We zien de uitdrukking ook geregeld optreden in stellige beweringen die een nadere verklaring behoeven. Zo kopte de *NRC* in 1996: 'Voetbal is goed voor het milieu, en wel hierom'. *Het Parool* schreef in 1997: 'Chris noemt de dingen bij hun naam; jij bent een lul, en wel hierom.' En *Trouw* meldde in 1998: 'Een ding staat vast: de klant wordt uitgekleed, en wel hierom.'

En *wel hierom* is misschien wel het mooiste voorbeeld van een onschuldige Nederlandse uitdrukking die door Van Kooten en De Bie onherstelbaar is verbeterd.

Zie ook **Cor van der Laak**; **hou je d'r buiten Cock** en **van die dingen dus**.

Fijns

Heer Bie: 'Mag het middel doel worden? Ja? Fijns!' (Uitzending Simplisties Verbond 26-11-1974)

[56] Het Nederlands telt op dit moment twee soorten *fijns*. Zeer algemeen is de verbinding *iets fijns*. *Fijns* treedt hier op als een zelfstandig gebruikt bijvoeglijk naamwoord. *Dít fijns* is al heel oud. Het andere is afkomstig van Van Kooten en De Bie. Zij gebruikten *fijns* als een soort stopwoord in de vroege uitzendingen van het Simplisties Verbond. Te beginnen bij de eerste uitzending, op 6 november 1974, in de zin: 'Denkt u daar maar eventjes over na. Ja? Fijns!' Op schrift kom je dit *fijns* bijna nooit tegen, maar je hóórt het nog regelmatig.

Het kan twee dingen betekenen: gewoon 'fijn' of juist het tegenovergestelde 'niet fijn, onaangenaam'. Welke betekenis wordt bedoeld blijkt meestal uit de context, maar om geen misverstanden te laten ontstaan wordt de schertsende betekenis soms verduidelijkt door *fijns* anders uit te spreken. Platter, met een aangeblazen *f* en een langgerekt *ijns* erachteraan. Iemand zegt bijvoorbeeld 'Springt dat rothondje tegen me op met z'n modderpoten, heel m'n broek vuil.' Waarop de ander: 'Fffijnss!'

Fijns is een van de weinige taalvondsten van Van Kooten en De Bie die zijn bekritiseerd. Begin 1975 schreef programmamaker Jef Rademakers in de *Haagse Post* een scherp stukje over het taalgebruik van de directeuren van het Simplisties Verbond. Hij vergeleek hun prestaties op dit gebied met die van Wim T. Schippers, die indertijd furore maakte met het satirische televisieprogramma Barend Servet.

'Dat normatieve image van taal als onveranderbaar, van God gegeven, absoluut systeem, tastte Schippers aan door een totaal nieuw taalgebruik te ontwerpen', aldus Rademakers. 'Hij deed dat met allerlei ingrepen. Hij gaf bijvoorbeeld bestaande woorden een nieuwe betekenis. Iemand zal zich tegenwoordig wel twee keer bedenken voor hij in een serieus gesprek het woord *reeds* in de mond neemt. Maar ook het woord *modern* kreeg een belachelijke dimensie. Kees en Wim stonden erbij en keken ernaar. En wat werd het motto van het Simplisties Verbond? *Moderne mensen willen nu!*'

Hij vervolgt:

> 'Maar,' doceerde Wim Schippers, 'het is zelfs mogelijk totaal nieuwe woorden in te voeren. Neologismes, als het ware. Kijk maar naar *Pollens!*' Kees en Wim schreven het braaf in hun schrift, dachten er thuis nog eens over na en creëerden *fijns* en *schrijpend*. [57]

Rademakers geeft nog andere voorbeelden van kunstjes die Van Kooten en De Bie volgens hem van Schippers hadden afgekeken. Hij komt daarna tot een vrij harde conclusie:

> Is het Simplisties Verbond door dat alles plagiaat? Ja, een beetje wel. Maar dat is nog niet het ergste. Servet smeekt tenslotte om navolging. Vervelender voor ons is dat Kees en Wim van al die ingrediënten die ze uit het winkeltje van Wim Schippers hebben gehaald geen smakelijke pudding hebben bereid.

Van Kooten en De Bie waren *not amused* – ook al niet omdat Kees van Kooten indertijd columnist bij de *Haagse Post* was. Drie dagen later sloegen ze terug in een uitzending van het Simplisties Verbond. De Bie hield de *Haagse Post* in beeld en vatte Rademakers artikel samen. Gaandeweg werd hij steeds kwader. Hij schold Rademakers uit voor 'artiestenvlo' en 'bal gehakt' en barstte uiteindelijk in hevig snikken uit. Van Kooten stond er gepijnigd en bedremmeld bij en riep op het laatst alleen maar: 'Heb je nou je zin? Rrreedss! Rrreedss! Rrreedss! Poep-rrreedss!'

Maar de tranen waren nog niet gedroogd of *fijns* en *schrijpend* denderden alweer door de uitzendingen van het Simplisties Verbond. Anders dan *Pollens!* en *rrreeeds* leven ze nog steeds voort.

Zie ook **dames heren ook**.

Fysiek is altijd psychisch

Bestaat er een middel tegen kanker, aids of multiple sclerose? Volgens sommigen wel: positief denken. De laatste tien jaar is de *orenmaffia* – een term die in 1992 werd gelanceerd door de schrijfster

Karin Spaink – steeds sterker geworden. Meer en meer mensen denken dat ziekte vooral tussen de oren zit, hoewel je die opvatting vooral van gezonde mensen hoort, zelden van zieken. De grondslag van dit idee – *fysiek is altijd psychisch* – werd al in 1977 verwoord door Van
[58] Kooten en De Bie.

Zij deden dat in een van hun beroemdste sketches, waarin de Klisjeemannetjes in plat-Haags hun seksleven bespreken. In dit geval ging het niet om de invloed die positief denken of neurolinguïstisch programmeren kan hebben op een ernstige of ongeneeslijke ziekte. Nee, het ging even over het probleem van de falende erectie.

VAN KOOTEN: 'Nee, wach effe. Dus jij heb trek om te fleppen, en dan kruipt-ie de lucht in, maar voordat jij in de suikerpot heb kenne roere gaat ie weer plat?'
DE BIE: 'Precies!'
VAN KOOTEN: 'O ja?'
DE BIE: 'Ja, dan duik ik maar weer in de leesportefeuille. Begrijp je?'
VAN KOOTEN: 'Nee, maar dan zit jij waarschijnlijk in een poreuze cirkel.'
DE BIE: 'Zou jij denke?'
VAN KOOTEN: 'Ja, dat is waarschijnlijk psychisch. Waarschijnlijk psychisch.'
DE BIE: 'Wat heb mijn jongeheer nou met psychisch te maken?'
VAN KOOTEN: 'Fysiek is altijd psychisch.'

Hoewel *fysiek is altijd psychisch* goed aansluit bij de opvattingen van New Age-auteurs als Louise Hay (*Je kunt je leven helen*), Thorwald Dethlefsen & Rüdiger Dahlke (*De zin van ziekzijn*) en Joseph Murphy (*De kracht in jezelf*), kom je de uitdrukking op schrift zelden tegen. Een van de weinige uitzonderingen is een artikel van Ruud Abma in het tijdschrift *Psychologie en Maatschappij*. In 1996 schreef Abma hierin een polemisch artikel onder de kop: 'Fysiek is altijd psychisch. Over de pretenties van de gezondheidspsychologie'.

Maar dat het zelden wordt opgeschreven, wil nog niet zeggen dat *fysiek is altijd psychisch* nooit wordt aangehaald. Een kleine steekproef

leert dat de uitdrukking vooral door werknemers in de gezondheidszorg nog volop wordt herkend en gebruikt.

Geen gezeik, iedereen rijk

[59]

Jean-Pierre Van Rossem waagt het ook in de muziekwereld. Volgende week ligt de cd-single Godgeklaagd in de winkels, een triootje van Van Rossem, ex-pornoster Natasja en entertainer Eddy Hoegaarden. De tekst van het nummer bevat zinsneden als 'Dus geen gezeik, iedereen rijk, en ne Ferrari veur de deur en elken dag nor de coiffeur'. Bij het nummer hoort ook een speciaal dansje. (*De Standaard* 7-5-1994)

Jacobse & Van Es verschenen op 25 mei 1979 voor het eerst samen op televisie. Niet in een uitzending van het Simplisties Verbond, maar bij het Humanistisch Verbond. Ze waren nog niet gekleed en geschminkt als Jacobse & Van Es, maar de namen, het plat-Haags, het gedrag, kortom de *typetjes*, waren er al. Het was overigens maar een kort optreden. Ter gelegenheid van het 23ste congres van het Humanistisch Verbond zongen zij een nieuw clublied, getiteld 'Lang zullen we leven in de ethica'.

Een paar maanden later, op 7 oktober 1979, waren Jacobse & Van Es voor het eerst te zien in een uitzending van het Simplisties Verbond. Het was tevens het debuut op de Nederlandse televisie van de vloek *godverdegodver*, die herhaaldelijk klonk toen Jacobse Tedje met een nijptang verloste van een rijtje gouden kronen. Dit om te kunnen profiteren van de stijgende goudprijzen.

In de twee jaar daarna verschenen Jacobse & Van Es in bijna iedere uitzending. Het was een gouden duo met een duidelijke rolverdeling: Jacobse de leperik, Van Es de goeiige dombo, die zich herhaaldelijk liet uitbuiten of bedonderen. Ze speelden klassieke sketches, met als hoogtepunten het winterklaar maken van de tuin van een naïeve dame, 'Maison Pretty Boy voor al uw dameswensen', de cursus bamzaaien en een aantal uitzendingen van de Tegenpartij.

Jacobse & Van Es presenteerden die partij op 28 september 1980.

Jacobse was erevoorzitter, Tedje ordehoofd. Ze noemden zich nadrukkelijk *vrije jongens* en gebruikten die uitdrukking zo vaak dat zij algemeen bekend werd. Verscheidene malen is beweerd dat er in Nederland nog geen rechts-radicale partijen bestonden toen de
[60] Tegenpartij op het toneel verscheen, maar dat is onzin. In Den Haag was Joop Glimmerveen al sinds 1974 actief met de Nederlandse Volksunie, en de Centrumpartij werd op 3 maart 1980 opgericht door dr. Henri Brookman. Eigenlijk hadden Van Kooten en De Bie na één seizoen met Jacobse & Van Es willen stoppen, maar het waren 'heerlijke figuren om te spelen' en de verkiezingen van 1981 vormden een goede aanleiding om ze nog even te handhaven. Met name om rechtse splinterpartijen en ideeën te ridiculiseren.

Het politieke gedachtegoed van de Tegenpartij was buitengewoon *simplistisch*. In november 1980 kwamen Jacobse & Van Es met hun verkiezingsprogramma, *Rugop '81* geheten. Het eerste programmapunt was: laat de Amerikanen hier gewoon hun kernkoppen neerzetten, want dan kunnen duizenden Nederlanders die dingen in de gaten houden. Oftewel: 'Nederland uit de brand, met Amerikanen in het land.' Zij wilden van Nederland een 'Multo-radiale samenleving' maken door het land in twintig provincies op te delen. Alle Turken zouden in Drenthe moeten gaan wonen, dat zou worden omgedoopt tot 'Turkenburg'; de Randstad zou 'Blankstad' worden. Later volgden nog kreten als *nergens geen maximumsnelheid, iedereen bij geboorte docterandus, samen voor ons eigen* en *geen gezeik, iedereen rijk*.

Die laatste twee leuzen zijn het langst blijven hangen en worden nog steeds gebruikt. Daar zijn twee redenen voor. In de eerste plaats stonden ze samen op een verkiezingsaffiche van de Tegenpartij dat in het voorjaar van 1981 werd meegezonden met de *VPRO-gids* en met het Vlaamse tijdschrift *Humo*. De poster prijkte als een alternatieve sanseveria achter talloze ramen, merkte Nico Scheepmaker later op, en de VPRO kon de stroom nabestellingen nauwelijks aan. Maar *samen voor ons eigen* en *geen gezeik, iedereen rijk* werden óók zo populair omdat Van Kooten en De Bie ze op muziek zetten. In mei 1981 kwamen Jacobse & Van Es om bij een mislukte staatsgreep. Aan het eind van die uitzending presenteerde Karel van Es, een broer van Tedje, de maxi-single *Gouden doden* met daarop 'de nagelaten tapes van Jacobse

& Van Es'. Dat plaatje werd een enorme hit, en dat zal zeker hebben bijgedragen aan de populariteit van de uitdrukkingen *samen voor ons eigen* en *geen gezeik, iedereen rijk*.

De tekst van de hoempastamper *Geen gezeik, iedereen rijk* luidt:

[61]

Geen gezeik, iedereen rijk
Nooit op de lat want er zijn centen zat
De miljoenen van de pensioenen
En de miljarden van het gas
Geen gezeik, iedereen rijk, en in zijn sas.

Net als *doemdenken* werd *geen gezeik, iedereen rijk* vrijwel meteen ingelijfd door de academische wereld. In 1982 gebruikte de Rijksuniversiteit Groningen het als titel van een studium generale. Inmiddels duikt de leus vooral vaak op in berichten over beurzen, aandelen en politieke programma's. Aardig is dat het daarbij niet alleen om rechtse partijen gaat, maar ook om linkse. Zo zei Jan Tindemans, politiek leider van de PvdA in Limburg, in 1995 in het *Dagblad voor Noord-Limburg* over de Socialistische Partij: 'En wat de SP betreft: heeft de SP een banenplan? Nee dus. Of het moet zijn: geen gezeik, iedereen rijk.'

Voor de goede orde: nergens in het vraaggesprek met Tindemans wordt melding gemaakt van Van Kooten en De Bie, Jacobse & Van Es of de Tegenpartij. Elders gebeurt dat soms wel, maar doorgaans wordt *geen gezeik, iedereen rijk* volledig zelfstandig gebruikt, zonder enige verwijzing naar de makers. Het komt zelfs voor in berichten over *buitenlandse* banken en politieke partijen. Zo schreef het *Algemeen Dagblad* in 1993: 'Geen gezeik, iedereen rijk, dat is het motto van de Roemeense bank Caritas.' En in *De Gelderlander* stond een jaar later de kop: 'Geen gezeik, Berlusconi maakt iedereen rijk!'

In de jaren tachtig werd in een studentenflat in Amsterdam een aardige variant gehoord. Na het nodige gekissebis waren de studenten daar van zwart-wittelevisie overgestapt op kleur, onder het motto *geen gezeur, iedereen kleur*. Dat had zo in *Rugop '81* kunnen staan.

Zie ook **dameswensen**; **godverdegodver**; **kneukfilm**; **mogen wij even overgeven?**; **neutronenkorrels**; **samen voor ons eigen**; **Tedje van Es** en **vrije jongens**.

Geilneef

De speler van Chicago Bulls is een begenadigd rebounder, maar maakt vooral naam als provocateur, losbandige rebel, egoïst, bloedzuiger en geilneef, om maar wat in het
[62] oog springende karaktertrekjes te noemen. (*De Volkskrant* 6-11-1997)

In 1977 kregen tienduizenden families in Nederland en Vlaanderen er opeens een aantal neven bij. Het was – om precies te zijn – 28 april 1977 en het waren er zes. Zij stelden zich voor tijdens de Tweede Lange Avond van het Simplisties Verbond. Lezers van de *VPRO-gids* wisten al een week eerder dat er zoiets stond te gebeuren. In een persiflage op het 'Hollands Dagboek' van de *NRC* hadden Koot en Bie – zoals ze zich toen noemden – een dagboek bijgehouden over de voorbereidingen van het programma. Daarin schreven ze:

> Om zes uur 's ochtends ruw uit bed gebeld door Frons de Bie, die wilde weten hoe het met zijn televisiedebuut stond, om nog op tijd mensen en paté in huis te kunnen halen voor donderdagavond a.s. In een opschepperige vlaag van machtsvertoon heeft Bie deze Frons, een niet onverdienstelijk maar nogal brallerig architectje, ooit een 'profile' op de televisie beloofd en sindsdien laat deze volle neef van moederszijde ons geen dag met rust. Koot wil uitzending van het na veel zeuren vervaardigde architectenportret slechts gedogen wanneer daar ook een neef van zijn kant tegenover staat – de enige manier om Bie's neiging overal familie bij te halen de kop in te drukken.

Een paar dagen later was het zover. Bouwneef Frons de Bie opende de stoet met een uiteenzetting over de architectonische schoonheid van transformatorhuisjes, en daarna volgden de regelneef, de speelneef, de wortelneef, de geilneef en de buurtneef. Van deze familieleden zijn alleen de *geilneef* en de *regelneef* algemeen bekend gebleven.

De geilneef stelde zich aldus voor:

> Nou ik ben dus Bert van Kooten, 40 jaar, assistent groepshoofd glasschade van een grote verzekeringsmaatschappij in de Randstad. Ik ben gelukkig getrouwd en goed gezond, maar ik ben dus geil. Dag en nacht en overal. En niet zo'n beetje geil, maar als boter dus. [63]

Vervolgens zien we hoe Bert in een oranje Fiatje 500 door Amsterdam rijdt. Tegen iedere mooie vrouw die hij tegenkomt maakt hij snelle, likkende bewegingen met zijn tong. Hij rijdt achteruit bij een tramhalte om een vrouw beter te kunnen bekijken. Hij doet dit, vertelt hij even later, om zich beter te kunnen voorstellen hoe hij 'het' met haar zou doen. Aan het eind van de sketch laat Bert zich, op aanraden van zijn vrouw Cock, helpen door dr. Kniesmeijer. Die legt een knoop in Berts geslachtsorgaan, zodat de geilneef geen erectie meer kan krijgen zonder pijn. Als hij nu een aantrekkelijke vrouw ziet, klapt hij dubbel – tot verbazing van de argeloze omstanders in het filmpje.

Van Kooten en De Bie beschouwen de geilneef als een voorstudie van de Vieze Man. Uiterlijk heeft hij overigens niets van de Vieze Man weg: met zijn gitzwarte haar, zijn lange bakkebaarden en zijn streepsnor lijkt hij eerder op F. Jacobse, de roemruchte erevoorzitter van de Tegenpartij.

De afgelopen jaren zijn in de kranten onder meer de volgende personen voor *geilneef* uitgemaakt: de Amerikaanse pianist Richard Clayderman, de acteur Mickey Rourke (voor zijn rol in *9½ Weeks*), basketbalspeler Dennis Rodman, de Britse popster George Michael, de Hilversumse uitgever Martin Ros, de Boze Wolf en Michael Cassio, de Florentijnse luitenant in *Othello* van Shakespeare. Verder wordt *geilneef* vaak gebruikt als bijnaam voor de Amerikaanse popster Prince – en dat al zeker sinds 1981.

Geilneef heeft inmiddels onderdak gevonden in onder andere de Grote Van Dale en in het *Groot encyclopedisch woordenboek* van Verschueren. In de Van Dale wordt met geen woord over Van Kooten en De Bie gerept, Verschueren zegt wel wie de bedenkers zijn. Aardig is ook dat Verschueren de vrouwelijke tegenhanger, de *geilnicht*, heeft opgenomen. Overigens lijkt dit woord niet zo vaak te worden ge-

bruikt. In de krantenbestanden die voor dit boekje zijn doorzocht, kwam het in ieder geval niet voor. Dit past ook wel een beetje bij een opmerking van de oer-geilneef, Bert van Kooten. Helemaal op het laatst zegt hij:

[64]

> Dertig jaar lang heb ik maar aan één ding gedacht. Dertig jaar lang was ik geil. De knoop van dr. Kniesmeijer kan een gelukkig en normaal mens van mij maken. Een man die in het openbaar zijn driften in de hand heeft... *als een vrouw*.

Zie ook **regelneef** en **vieze man**.

Godverdegodver

> Net na de rust, even nadat Witschge een doelpunt heeft gescoord, slaat een jochie, type gabber, zijn vuist tot bloedens toe kapot op het beton van de tribunes. 'Godverdegodver, d'r is er nog een dood van ons', zegt hij. (*Brabants Dagblad* 24-3-1997)

Het is niet erg aannemelijk dat Van Kooten en De Bie de bedenkers zijn van de vloek *godverdegodver*. Sinds de verdrijving uit het paradijs is Gods naam op talloze manieren misbruikt en verbasterd. Of *godverdegodver* al vóór 1979 gangbaar was, is moeilijk hard te maken. Voor dat soort informatie zijn we vooral aangewezen op oude woordenboeken, en die zijn altijd erg terughoudend geweest in het opnemen van vloeken, scheldwoorden en andere onkuise taal.

Feit is dat *godverdegodver* voorkomt op een lijstje uit 1988 met 'Woorden van Van Kooten en De Bie'. Dat lijstje is indertijd door Kees van Kooten zelf opgesteld, voor een jubileumartikel in de *VPRO-gids*. Hij zal het erop hebben gezet omdat *godverdegodver* het stopwoord was van de Haagse vrije jongen Tedje van Es. In vrijwel iedere sketch liep Van Es te *godverren*. Hij begon daar al mee bij zijn eerste optreden in een uitzending van het Simplisties Verbond – op 7 oktober 1979 –, toen Jacobse met een nijptang een rijtje gouden kronen uit zijn mond trok om te kunnen profiteren van de goudkoorts. Soms *godverdegod-*

verde Jacobse met hem mee, zoals die keer dat ze werden bedonderd door een cocaïnehandelaar.

De enorme populariteit van Jacobse & Van Es zal *godverdegodver* snel bij een groter publiek bekend en geliefd hebben gemaakt. De redactie van de *VPRO-gids* speelde daar in 1980 op in door op het [65]
omslag alleen *Godverdegodver!* te zetten. In schoonschrift, dat wel.

Vóór Jacobse & Van Es is *godverdegodver* niet in de woordenboeken aangetroffen, maar sinds 1992 staat het in Koenen, samen met onder andere *potdomme*, *potjandosie*, *gatverdarrie* en *snotverdomme* – allemaal verzachtende verbasteringen van *godverdomme*. De andere grote woordenboeken hebben *godverdegodver* tot nu toe over het hoofd gezien, hoewel de vloek sinds het Haagse penozeduo regelmatig in de dag- en weekbladen opduikt. Zo schreef Rik Smits in 1998 in de *NRC*:

> Je hoeft geen psycholoog te zijn om te zien dat computers bij mensen emoties teweeg kunnen brengen. Het luide 'godverdegodver' dat door de kantoortuin schalt, wanneer er iets grondig mis lijkt te gaan, toont dat wel aan.

In de krant wordt *godverdegodver* opvallend vaak gebruikt in sportberichten en in artikelen over Amsterdam. Een combinatie hiervan is te vinden in een artikel uit 1997 in *Het Parool*, waarin Rolf Grootenboer, de oudste en beste vriend van Johan Cruijff, jeugdherinneringen ophaalt aan de beroemde Amsterdamse voetballer. Volgens Grootenboer heeft Cruijff nooit tegen zijn verlies gekund. Dat was in de speeltuin al zo. Als hij achter stond, pakte hij de bal op en rende ermee naar huis. Grootenboer:

> Op weg naar huis kwam-ie dan langs de groentezaak van z'n vader. 'Wat is er nou weer!' riep z'n vader dan. Zeiden de anderen: Ja, hij stond weer achter. Riep z'n vader: godverdegodver! Hij achter Johan aan, kwam-ie met de bal terug, mochten wij verder voetballen, had Johan straf, moest-ie op z'n kamer blijven.

Johan Cruijff is van 1947, dus als zijn vader correct wordt geciteerd, toont dit aan dat Van Kooten en De Bie onmogelijk de bedenkers van

godverdegodver kunnen zijn geweest. Die indruk wordt nog versterkt door twee ingezonden brieven naar aanleiding van een stukje over het woord *godverdegodver* in het maandblad *Onze Taal*. Iemand uit Capelle aan den IJssel schreef: 'Als mijn vader (geboren in 1911 en
[66] overleden in 1965) boos was, gebruikte hij altijd de uitdrukking *godverdegodver godgloeiend*. Hij was een Amsterdammer in hart en nieren.'

En een Vlaamse lezer schreef:

> Volgens mij is de vloek *godverdegodver* al vele tientallen jaren (of meer?) gebruikelijk in Vlaanderen. Het hoort hier thuis in hetzelfde rijtje als *miljaardemiljaar* of *dedjudedju*. Dergelijke herhalingen zijn hier zeer frequent, en hoe groter de frustratie die geloosd moet worden, hoe langer de vloek ('godverdegodverdegodver!').

Laten we dus inderdaad maar aannemen dat Van Kooten en De Bie *godverdegodver* niet hebben verzonnen. Maar dat neemt niet weg dat zij, samen met Jacobse & Van Es, een grote rol hebben gespeeld in de verbreiding ervan.

Zie ook **dameswensen**; **geen gezeik, iedereen rijk**; **kneukfilm**; **mogen wij even overgeven?**; **neutronenkorrels**; **samen voor ons eigen**; **Tedje van Es** en **vrije jongens**.

Goed kauwen, dat je eten gelijkmatig in je bloed komt

Het idee dat goed kauwen bevorderlijk is voor de spijsvertering, is al behoorlijk oud. Het is door verscheidene voedselgoeroes uitgedragen. De bekendste was de Amerikaan Horace Fletcher (1849-1919). In zijn boek *The ABC of Nutrition*, dat verscheen in 1903, propageerde hij dat iedere hap 32 keer moest worden gekauwd – één keer voor iedere tand of kies. Hij werd er wereldberoemd mee en telde John D. Rockefeller en Thomas Edison onder zijn aanhangers. Nog altijd vermeldt de Grote Van Dale het werkwoord *fletcheren* voor 'voedsel langdurig kauwen'.

In Nederland is het belang van goed kauwen het nadrukkelijkst

naar voren gebracht door Van Kooten en De Bie. Zij deden dat in 1977 bij een live-optreden in de Houtrusthallen in Den Haag, in de beroemde sketch waarin de Klisjeemannetjes in plat Haags hun seksleven bespraken. 'Weet je wah belangrijk is als man zijnde?', begint de superpotente Van Kooten tot de in dit opzicht kwakkelende De [67]
Bie. 'Heel belangrijk is verstandig eten. Drink jij veel?'

De Bie: 'Drinke? Nou nee, niet overdreven veel. Ik bedoel ik drink nooit meer dan ik eet. En alleen puur natuur, dus bier en jenever en anders niks.'

Van Kooten: 'En goed kauwe da's belangrijk, goed kauwe, hè, dat je eten gelijkmatig in je bloed komp. Goed kauwe is je halve eten.'

Goed kauwe ... dat je eten gelijkmatig in je bloed komp – die zin loopt als een rode draad door de sketch heen en wordt een paar keer herhaald. Want *niet* goed kauwen kan zeer ingrijpende gevolgen hebben. Klisjeemannetje Van Kooten:

> Je eet te veel zonder goed te kauwe, hè, dus het wordt niet gelijkmatig opgenomen in je bloed, je rookt te veel, en je drinkt te veel. Daardoor ken jij niet regelmatig d'r roompotje peilen, daardoor schiet jij weer in de stress, je gaat nog meer roken en drinken, je kauwt van de zenuwen helemaal niet meer, je slikt de hele rotzooi gewoon zo door, je vrouw komt steeds meer te kort en op een dag kom jij onverwachts thuis, je vrouw ligt in bed, jij doet de klerenkast open, en daar staat zóóó'n vibrator.

Overigens wordt de uitdrukking soms abusievelijk toegeschreven aan Jacobse & Van Es. *De Telegraaf* deed dat in 1997, aan de vooravond van de Elfstedentocht, in een artikel over de eetgewoontes van wedstrijdschaatsers. De kop luidde 'Meer dan een kwestie van goed kauwen' en in de eerste alinea stond:

> Gewoon een kwestie van goed kauwen. Dat het eten gelijkmatig in je bloed komt. Was het leven maar zo eenvoudig als het Haagse duo F. Jacobse en Tedje van Es het halverwege de jaren zeventig verwoordde, zucht Mons Verkerk, vandaag verantwoordelijk voor de innerlijke mens van de Dasia-formatie. Rijders de brood-

nodige brandstof laten tanken op een traject van tweehonderd kilometer is niet alleen een kwestie van logistiek, het is bovenal een kwestie van trainen.

[68] Het geheim van wedstrijdschaatsers, zo blijkt, is dat zij in de dagen voor de wedstrijd minder trainen en meer eten. Tot vlak voor de wedstrijd eten zij pasta, rijst en pannenkoeken tot het hun neus uitkomt. En natuurlijk kauwen ze extra goed, want dan komt 't gelijkmatiger in je bloed.

Wethouder Hekking

'Stegeman betoont zich de wethouder Hekking onder de gastconservatoren: telkens als daar geen enkele behoefte aan is, schuift ze onvermoeibaar in beeld.' (NRC 28-8-1996)

Wethouder Tj. Hekking werd min of meer bij toeval geboren, eind 1982, ergens aan het Naardermeer. Van Kooten en De Bie waren daar naartoe gegaan met een bord met de plaatsnaam Juinen. Later vertelde Kees van Kooten aan *Oor* hoe het verder was gegaan:

We werken heel impulsief. Als ik denk aan zo'n regelneef op het strand. Het moment dat je dan om negen uur 's ochtends klaar staat en Paul [van den Bosch] heeft zijn camera geladen en je probeert een stemmetje uit... Zo worden ze toch geboren. We stonden ook alleen maar met die burgemeester en wethouder onder dat ene bord met Juinen, daar aan het Naardermeer. Drie takes, vier takes, pogingen, en ineens merken we dan: die wethouder wordt gek van ijdelheid en staat altijd maar in die camera te kijken. Je kunt dat niet op papier bedenken. Wel waar ze het over zullen hebben en op welke manier Nederland in zo'n dorp weerspiegeld wordt, maar het karakter van zo'n figuur moet toch in het draaien groeien.

De naam *Hekking* gaat niet – zoals die van sommige andere persona-

ges – terug op een figuur uit de jeugd van Van Kooten en De Bie, maar werd gekozen om de zangerige klank. Aanvankelijk had Hekking alleen voorletters, geen voornaam. Maar toen er brieven binnenkwamen met de vraag waar dat 'Tj.' voor stond, moest er iets worden verzonnen. Het werd *Tjolk*, naar een merk frisdrank. [69]

Tjolk Hekking was een meesterlijk type, met zijn strak over zijn voorhoofd gekamde haren en zijn jaren-vijftigbril. Hij droeg een bruin pak en een rode wollen trui, waar zijn stropdas op een vreemde manier bovenuit was getrokken, als betrof het een choker. Telkens als burgemeester H. van der Vaart iets in het (moeilijke) Juinense dialect probeerde te zeggen, verbeterde Hekking hem, maar zijn meest in het oog springende eigenschap was zijn onvoorstelbare camerageilheid. Stond hij aan het begin van een scène nog naast of achter Van der Vaart, gaandeweg wist hij zich op een hinderlijke, maar toch relatief onopvallende manier naar voren te wurmen, de camera de hele tijd scherp in de gaten houdend.

Het is die eigenschap die Hekking in de Nederlandse taal onsterfelijk heeft gemaakt. Het type mens was al bekend, maar er bestond nog geen soortnaam voor. Inmiddels worden *een Hekking*, *een wethouder Hekking* en *het wethouder-Hekkingsyndroom* gebruikt voor verschillende hinderlijke eigenschappen. 'Een Hekking,' schreef Mick Salet in 1996 in het *Brabants Dagblad*, 'is een ritselende rechterhand. Een Hekking is een sluwe secretaris die van alles bedisselt, maar de voorzitter het gevoel laat houden de macht in handen te hebben.' Maar Hekkings naam wordt toch vooral gebruikt voor iemand die zich naar voren dringt, die heel nadrukkelijk aanwezig is, die een goed gevoel voor publiciteit heeft of die zich doorlopend bewust is van de camera en die alles doet om in beeld te komen.

De afgelopen jaren zijn in de kranten onder meer de volgende personen getypeerd als *een (wethouder) Hekking*: burgemeester Opstelten van Utrecht, burgemeester Nuytens van Valkenburg, Ad Melkert, Frits van Oostrom (bij de uitreiking van de AKO-literatuurprijs in 1996) en thesaurier-generaal J.W. Oosterwijk. Over Oosterwijk kopte de NRC: '"Wethouder Hekking" hoedt gulden en euro'. Natuurlijk zijn er ook heel wat *wethouders* met Hekking vergeleken. Zo berichtte het *Dagblad de Limburger* in 1997 over 'een collega-wethouder die op

zijn Hekkings probeerde binnen het bereik van de camera te komen'. Een andere krant maakte melding van een gemeenteraadslid in wie 'de wethouder Hekking van Juinen' naar boven kwam.

Tjolk Hekking is een man, een mannetje zelfs, maar ook vrouwen
[70] vertonen wel eens opdringerig, publiciteitsgeil gedrag. De Duitse schrijfster Alice Schwarzer is eens de 'wethouder Hekking van het feminisme' genoemd en men heeft het soms ook over *vrouwelijke Hekkings*. Over voetbalsupporters die achter een speler gaan staan keten als er een camera in de buurt komt, is geschreven dat ze 'de overtreffende trap van wethouder Hekking' zijn, en literaire vertalers zijn in de NRC ooit getypeerd als 'kwispelende wethouders Hekking'. Er zijn nog veel meer voorbeelden te geven, maar het zal duidelijk zijn: ruim vijftien jaar na zijn opmerkelijke debuut is de Juinense wethouder Tjolk Hekking nog volop in onze taal aanwezig. Hij is net zo spreekwoordelijk geworden als bijvoorbeeld *Pietje Precies*, *Jantje van Leiden* en *Brave Hendrik*. Het is daarom niet moeilijk om een voorspelling te doen: binnen een paar jaar zullen alle belangrijke Nederlandse woordenboeken een plaatsje voor Hekking hebben ingeruimd. Waar gretig voordringen al niet toe kan leiden.

Zie ook **Juinen**.

Hou je d'r buiten Cock

> Ik ben leuk, optimistisch en complimenteus op de zaak, en een uitgezakt chagrijn thuis, verder ben ik het type van 'Hou je er buiten Cock', in mijn hart ook jegens vrouwelijke, nou ja, mag het een naam hebben, managers, maar ik ben verder te laf om daar formeel en openbaar enige conclusie aan te verbinden, dus daarom glimlach ik en hou me bij de les. (*Opzij*, december 1990)

Op schrift wordt de uitdrukking *hou je d'r buiten Cock* bijna niet aangetroffen. Althans, niet zonder verwijzing naar Cor van der Laak, of Kees of Barbara van Kooten. Maar op straat of in gesprekken hoor je haar nog wel eens, bijvoorbeeld als iemand 'hou je d'r buiten' zegt. De ander voegt daar dan snel 'Cock' aan toe, omdat klassieke citaten

nu eenmaal vragen om een correcte behandeling. In haar complete vorm wordt de uitdrukking in de spreektaal meestal schertsend gebruikt om te zeggen 'hou je mond', 'bemoei je er niet mee' of 'laat me even uitpraten'.

De *Cock* in deze uitdrukking is natuurlijk Cock van der Laak, de [71]
vrouw van Cor. Als echtgenote van Cor verscheen zij op 7 oktober 1979 voor het eerst op de televisie. Maar twee jaar daarvoor had Barbara van Kooten al een andere 'Cock' gespeeld, namelijk de vrouw van Bert van Kooten, beter bekend als de *geilneef*. Ook deze Cockie had het zwaar, want Bert wilde, zelfs na vijftien jaar huwelijk, wel drie of vier keer per dag 'samenleving'. Cock: 'Toen we net getrouwd waren dacht ik, dat zakt wel af als ik eenmaal een beetje uitgezakt ben, maar het wordt steeds erger!'

Bij haar debuut staat Cock van der Laak druiven te persen in een afwasteiltje, terwijl Cor zich beklaagt over de verhoging van de accijns op sigaretten en drank. Als zij iets wil zeggen, bekt hij haar af met: 'Hou je d'r buiten Cock.' Dit zou een *running gag* worden. Meestal liet Cock zich afbekken, maar zij pleegde ook stil verzet: met gebaren of gezichtsuitdrukkingen zette zij Cor min of meer te kakken.

Aan *Opzij* vertelde Barbara van Kooten in 1995 hoe ze aan het typetje Cock van der Laak was gekomen:

> Er was een vrouw nodig die Kees en Wim zelf niet wilden spelen. Het leek mij wel wat. Ik had als typetje een soort Zangeres Zonder Naam in mijn hoofd en daaruit is Cock geboren. De naam had ik ooit gehoord en hij is me altijd bijgebleven omdat ik de naam en het hoofd van de draagster zo ver van elkaar af vond staan. Cock, zo heette in mijn ogen een vlotte blondine, maar zij zag eruit als een Geertruida. Haar wilde ik worden. Ik vond het leuk om te doen, maar op het moment dat ik ondanks mijn vermomming op straat werd aangesproken, dacht ik: ik stop ermee, daar heb ik echt geen zin in. Ik wil kunnen rondlopen zonder lastig gevallen te worden.

Voor ten minste twee mensen in Nederland heeft de uitdrukking *hou je d'r buiten Cock* een bijzondere betekenis. De eerste is Ab Kok, inmid-

dels sprookjesverteller van beroep. In 1979 werd hij, vers van de pedagogische academie, aangesteld om godsdienstles te geven aan een LTS. Aan *Trouw* vertelde hij hier later over:

[72] Jongens en godsdienst is water en vuur. Het laatste waar ze in geïnteresseerd zijn, is God en de bijbel. Wat ik niet allemaal meegemaakt heb tijdens de les: stinkbommetjes, traangas, kauwgum, passers, sneeuwballen, seksboekjes, condooms, natte washandjes... Je kon het zo gek niet verzinnen of er werd mee gegooid. [...] In die tijd hadden Van Kooten en De Bie sketches met het typetje Cor van der Laak. Die had een vrouw: Cock ('hou je d'r buiten') en een debiele zoon Ab ('hou je d'r buiten'). Moet je toevallig Ab Kok heten. Kwam ik daags na zo'n uitzending op school, riepen collega's vanuit de lerarenkamer naar mij: 'Hou je d'r buiten, Kok!' Als kinderen merken dat er om jou gelachen wordt, kun je het verder wel vergeten.

Of premier Wim Kok ooit de sketches van Cor, Ab en Cock heeft gezien is niet bekend, maar zo niet, dan heeft hij er in 1996 zeker navraag naar gedaan. De Socialistische Partij maakte toen reclame met een spotprent van Bolkestein en Kok. Kok staat schuin achter Bolkestein en probeert iets te zeggen, maar hij komt niet verder dan 'Mijnheer de voorz...'. Bolkestein ontneemt hem het woord met een arrogante blik en met een kleine variant op een gevleugeld woord: 'Hou je d'r buiten, Kok!'

Zie ook **Cor van der Laak; en wel hierom** en **van die dingen dus**.

Ik ben genoemd

> Weinigen geven zich dezer dagen zo bloot als Van den Berg. Er zijn er 'die genoemd worden' en die zelfs niet aan een onschuldig 'kabinetje raden' in deze krant willen meedoen. 'De heer X. kan niet meedoen, hij is ministeriabel', heet het dan in prof. dr. Akkermans-jargon via de voorlichter. (*De Volkskrant* 25-7-1998)

[73]

Je kunt onmogelijk zeggen dat Van Kooten en De Bie de bedenkers zijn van de uitdrukking *ik ben genoemd*. Dat is een heel gewone Nederlandse zin, die in talloze situaties kan worden gebruikt. Maar zij zijn wel verantwoordelijk voor de lacherigheid die optreedt als deze uitdrukking wordt gebruikt bij politieke benoemingen of tijdens een kabinetsformatie. Dat is geheel te danken aan prof. dr. ir. Akkermans. De woorden 'Ik ben genoemd, ja' lagen hem in de mond bestorven. Hij sprak ze uit met een krakerige, hoog uitschietende stem, en hij mocht zichzelf graag herhalen: 'Ik ben genoemd, ja, ik ben genoemd.'

In die politieke context komen we de uitdrukking regelmatig tegen, bijna altijd in gezelschap van Akkermans. Zo schreef *de Volkskrant* in augustus 1994, onder de kop 'Dick Meys genoemd als minister van Financiën':

> Meys ontwikkelde zich tot een prof. mr. dr. Akkermans avant en een Joop Zoetemelk après la lettre. Hij werd genoemd, vooral als nieuwe voorzitter van de raad van bestuur, maar daar bleef het bij. Tweede man, verder kwam hij niet.

In april 1996 schreef dezelfde krant:

> Saskia Stuiveling is de professor Akkermans van Den Haag. Ze wordt genoemd, aanhoudend. Ze zou zeer geschikt zijn geweest als PvdA-minister, in het kabinet Lubbers III of het huidige kabinet-Kok. Ze werd genoemd als commissaris van de koningin in zowel Noord- als Zuid-Holland. Vandaag wordt ze ook weer genoemd; er moet een opvolger van Klaas de Vries komen als voor-

zitter van de Vereniging Nederlandse Gemeenten. Ze moet erom lachen. 'Als voorzitter van de VNG werd ik de vorige ronde ook al genoemd, want zo lang zit Klaas de Vries er nog niet.'

[74] En het Algemeen Nederlands Persbureau schreef eens:

> Ten overvloede ontzenuwde Opstelten dinsdag nogmaals dat hij 'in' zou zijn voor een ministerspost. De afgelopen dagen werd hier en daar zijn naam genoemd voor Binnenlandse Zaken, het departement waar hij voor zijn benoeming in Utrecht topambtenaar was. Opstelten, koud twee jaar burgemeester van de Domstad, sprak dinsdag van een 'Akkermans-effect'. 'We hebben een klein landje, dus iedereen wordt weleens genoemd.'

Akkermans en *genoemd worden* liggen inmiddels zo dicht bij elkaar, dat toen de *NRC* onlangs in een prijsvraag vroeg om een goede Nederlandse tegenhanger van het Engelse woord *name-dropping*, iemand *akkermansen* verzon. Omdat prof. dr. ir. Akkermans vooral zichzelf noemt, en zelden anderen, won deze inzending niet, maar de jury vond het zo'n mooie vondst dat ze haar met een troostprijs beloonde.

Zie ook **Akkermans**.

Jemig de pemig

> Taal heeft, net als andere groepstalen, woorden en uitdrukkingen die uitsluitend voor en van televisiekijkers zijn. Het gebruik van die gemeenschappelijke taal kan mensen een weldadig warm wij-gevoel geven. Vraag maar aan al die Oranjefans die ooit Aanvalluh! hebben geschreeuwd. Dat maakte, jemig de pemig, toch meer los dan het Wilhelmus? (*Brabants Dagblad* 28-10-1995)

In augustus 1997 werd in Almelo een coffeeshop geopend met de naam *Jemig de Pemig Mozes Kriebel*. Wie Kees van Kooten wel eens heeft gezien als Koos Koets, een personage dat op 23 december 1984 op televisie debuteerde, weet dat dit bij uitstek zijn stopwoorden zijn.

Koos Koets is een sympathieke overjarige hippie met een hoekige gekleurde zonnebril op, die graag een stickie rookt en de blues speelt op zijn mondharmonica.

De coffeeshop in Almelo werd officieel door de gemeente gedoogd, maar de buurtbewoners waren het daar niet mee eens. Zij [75] spanden een rechtszaak aan, waarbij ook de naam van de winkel ter sprake kwam. 'Stadsadvocaat Van Drooge liet zich ontvallen,' zo meldde het dagblad *Tubantia*, 'dat hij voor de heren Van Kooten en De Bie wel eens zou willen uitzoeken of op die naam eigenlijk geen auteursrechten rusten. [...] Welnu, via een voorlichter van de VPRO laten Wim de Bie en Kees van Kooten weten de uitspraak "Jemig de Pemig Mozes Kriebel" van "de straat" te hebben. En dat van enig auteursrecht dus geen sprake is. Laat staan dat ze een advocaat nodig hebben die uitzoekt hoe een en ander juridisch in elkaar steekt.'

De verslaggever van *Tubantia* liet het hier echter niet bij zitten. Hij pakte de Grote Van Dale erbij en citeerde:

> **jemig**, uitroep van verontwaardiging, verbazing, ongerustheid: *jemig nog toe!*; *jemig de pemig* (K. Koets).

Het stond dus zelfs in Van Dale! Waren Van Kooten en De Bie soms hun eigen creatie vergeten?, vroeg de verslaggever zich af.

Nu was *Tubantia* niet de eerste krant die *jemig de pemig* en *mozes kriebel* aan Van Kooten en De Bie toeschreef. In 1993 deed de NRC hetzelfde. Dit leidde onmiddellijk tot twee ingezonden brieven. Een lezer uit Drenthe schreef over *mozes kriebel*:

> Zonder de creatieve talenten van deze beide heren aan te willen tasten moet ik toch mededelen dat ik mij nog zeer levendig kan herinneren deze woorden zelf gebruikt te hebben bij een bepaalde gelegenheid toen ik in de zesde klas van de lagere school zat. Dat moet in 1935 of '36 geweest zijn. Ook mijn echtgenote – van vrijwel dezelfde leeftijd als ik – herinnert zich deze uitdrukking uit haar vroege jeugd. Zij is geboren en getogen in Den Haag, en ik in Rotterdam, dus een 'plaatselijk verschijnsel' kan dit zeker niet worden genoemd.